

Lupa capitolina

1. Dacia – provincie romană

Pe dacii din ținuturile de dincolo de Dunăre, care au o întindere de un milion de pași, i-a prefăcut în provincie Traian, în timpul domniei sale, după ce regele lor Decebal a fost omorât. Galienus însă le-a pierdut în timpul domniei sale, iar împăratul Aurelian, rechemând de acolo legiunile, le-a așezat în Moesia și acolo, într-o parte a acesteia, a întemeiat Dacia Mediteraneeă și Dacia Ripensis.

Iordanes, *Getica*

POPOARE ȘI SPAȚII ISTORICE

Romanitatea românilor în viziunea istoricilor

Romanitatea este elementul esențial al identității lingvistice și culturale a poporului român. Asemenea altor popoare ale Europei – italieni, francezi, spanioli, portughezi – românii vorbesc o limbă *romanică*, formată pe baza latinei vorbite în Imperiul Roman. Procesul de romanizare lingvistică și culturală din secolele II–III d.H., când o mare parte a teritoriului României de azi era cuprins în provinciile romane Moesia și Dacia, a avut o mare intensitate, astfel că limba latină a pătruns foarte repede nu numai în zonele urbane, ci și la sate, în viața comunităților de agricultori și de păstori care ocupau cea mai mare parte a teritoriului.

Un mic număr de cuvinte (mai puțin de 200) din limba traco-dacă s-au transmis, formând *substratul* limbii române. Este interesant însă de observat că multe dintre aceste cuvinte desemnează elemente fundamentale ale civilizației – de exemplu *vatră, copil, moș, a moșteni* – dar se declină sau se conjugă aidoma cuvintelor de origine latină: *brânză* ca *osânză, a moșteni* ca *a fi, moșie* ca și *câmpie*. Gramatica latină reprezintă structura fundamentală a limbii române:

IMPERIUL ROMAN ÎN PERIOADA DE MAXIMĂ EXPANSIUNE (ANUL 117)

declinăm și conjugăm ca în latină, alcătuim propoziții și fraze în felul în care o făceau vorbitorii de limbă latină. Aproximativ 80% din fondul principal de cuvinte al limbii române, inclusiv vocabularul creștin de bază, provin din latina vorbită.

Formarea limbii române

Când, în secolul al III-lea d.H., împăratul Aurelian a fost nevoit să renunțe la administrarea provinciei Dacia, idiomul latin era predominant. Acesta a continuat să evolueze în contact cu provinciile latinofone de la sud de Dunăre. După instalarea slavilor în nordul Peninsulei Balcanice, complicatele relații dintre Imperiul Bizantin – unde limba greacă devine, din secolul al VII-lea d.H., limbă oficială – și formațiunile politico-militare din Peninsula Balcanică au avut drept consecință, între altele, fragmentarea comunităților locale vorbitoare de latină și despărțirea lor de romanitatea nord-dunăreană, astfel încât fiecare a dezvoltat în mod diferențiat fondul original latin. Și în prezent, există diferite *dialecte* ale limbii române: dialectul daco-român, vorbit pe întregul teritoriu al României, în Republica Moldova, precum și în comunitățile românești din țările vecine (Ucraina, Serbia, Bulgaria, Ungaria), și dialectele sud-dunărene – dialectul aromân, istro-român și megleno-român. Diferențe locale de mai mică importanță caracterizează diferite *graiuri* – oltenesc, maramureșean, moldovenesc etc. Pe baza graiului din Muntenia, dar cu un aport important al operelor literare create în Moldova, se constituie, în secolul al XIX-lea, *limba română literară* pe care o vorbim și o scriem și azi.

Ca și în cazul celorlalte limbi romanice, în perioada de formare a limbii române, fondului latin i s-au adăugat cuvinte împrumutate din limbile popoarelor migratoare. Avem motive să considerăm că, așa cum se întâmplă și în cazul celorlalte limbi romanice, acest proces de evoluție este încheiat în linii generale în secolul al VIII-lea. O influență mai accentuată a rezultat din contactul cu limbile slave, mai ales cu cea sud-slavă, care a devenit, în secolele IX–X, limba liturgică (limba în care se slujeau liturgiile în biserică) și mai târziu și limba de cancelarie (limba în care erau redactate documentele oficiale ale statului). Slavona a jucat pentru regiunile balcano-dunărene un rol apropiat de cel pe care latina l-a jucat în Occidentul medieval.

Caracterul latin al limbii vorbite pe ambele maluri ale Dunării și în interiorul arcului carpatic a fost de timpuriu recunoscut de popoarele vecine. Neamurile germanice i-au numit *w(a)lach*, așa cum îi numeau pe toți vorbitorii idiomurilor latine; de la acest nume derivă etnonimele *vlah*, *olah* etc. La rândul lor, „vlahii” își spuneau probabil *români*, adică *romani* – nume pe care l-au transmis din generație în generație, fie pentru a se desemna ca locuitori ai ținuturilor carpato-dunărene, vorbitori ai aceleiași limbi, fie pentru a se referi la anumite categorii sociale (de exemplu, *rumâni* – țărani dependenți). Memoria populară a păstrat, de-a lungul secolelor, conștiința ascendenței romane a românilor – dovadă, de pildă, datinile și tradițiile care îl amintesc pe „bădica Troian” – împăratul Traian – în legătură cu momente importante ale sărbătorilor solstițiului de iarnă (Anul Nou).

1

2

3

4

Scene de pe Columna lui Traian:
1. Lupta de la Tapae. 2. Asaltul Sarmizegetusei. 3. Sinuciderea lui Decebal.
4. Întoarcerea dacilor la casele lor.

Capitolul 1

Stelă funerară
(Căseiu, jud. Cluj, secolul al III-lea)

Cronologie

- **46 d.H.:** Dobrogea este anexată provinciei romane Moesia
- **101–102, 105–106:** războaiele daco-romane; cucerirea Daciei de către romani
- **271:** începe părăsirea Daciei de către romani
- **602:** limesul dunărean cedează și slavii se revarsă în Peninsula Balcanică
- **secolul al X-lea:** Imperiul Bizantin revine la Dunărea de Jos

2. Coloniști din toate părțile imperiului

(Hadrianus) ar fi voit să renunțe și la Dacia, dar amicii săi îl împiedicau spunându-i că ar fi să dea pradă barbarilor o mulțime de cetățeni romani, deoarece Traianus, după cucerirea Daciei, adusese aici din toate părțile imperiului o mulțime nenumărată de coloniști spre a cultiva pământurile și a locui orașele, depopulate de lungile războaie ale lui Decebalus.

Eutropius, *Istoria romană*

Creștinismul a constituit un factor esențial în procesul de romanizare. Obiectele paleocreștine, databile în secolele II–III d.H., sunt puțin numeroase, dar acest fapt se poate explica prin persecutarea noii religii. Însă după ce creștinismul a devenit o religie licită, vestigiile creștine au devenit tot mai numeroase. Chiar dacă arianismul a avut un succes deosebit în rândul populațiilor germanice, la daco-romani, s-a dezvoltat un creștinism de factură populară și de orientare niceeană. Acesta a fost probabil impulsivat de misionari proveniți din Dobrogea, cunoscut bastion al confesiunii niceene încă din timpul împăratului Valens.

Călătorii străini care ajung în Țările Române în secolele XV–XVII notează că românii sunt urmași ai romanilor, atât prin numele pe care și-l dau lor înșile, *romani*, cât și observând asemănările dintre limba vorbită de ei și latină. La rândul lor, primii umaniști originari din ținuturile românești, ca transilvanul Nicolaus, care își ia numele savant de *Olachus* (Valahul), apoi curteni și învățați din Țările Române, formați la școlile din Polonia (Miron Costin) sau Italia (Stolnicul Cantacuzino), descoperă noi argumente care confirmă, în cuvintele cronicarului moldav, că „de la Râm ne tragem”. În fine, învățații germani din ținuturile săsești (Johannes Honterus) descriu monumente și publică inscripții latine – surse importante pentru istoria provinciei romane Dacia.

O problemă politică

Atunci când, spre sfârșitul secolului al XVII-lea și în secolul următor, primele semne ale unei conștiințe naționale moderne apar în întreaga Europă, problema originii popoarelor se transformă pretutindeni din problemă istorică în problemă politică. Conflictul acut între „Europa imperiilor” și „Europa națiunilor” se complică în Transilvania din cauza tensiunii între interesele dominației austriece și revendicările naționale maghiare, ambele în contradicție cu aspirațiile de emancipare ale românilor. Bătălia politică și simbolică pentru întâietate în Transilvania devine acerbă, cu atât mai mult cu cât, după lupta de la Mohacs, Principatul Transilvaniei rămăsese ultima redută a Regatului Ungar, ocupând astfel un loc deosebit de important în imaginarul politic și istoric al națiunii maghiare. Pe de altă parte, în pofida faptului că românii reprezentau peste 60% din populația Transilvaniei, ei continuau să fie considerați „națiune tolerată”. Acest statut inferior al românilor era justificat de beneficiarii lui – cele trei națiuni privilegiate, maghiarii, sașii și secuii – prin argumente confesionale (spre deosebire de ceilalți locuitori ai Transilvaniei, românii erau ortodocși) și prin argumentul pretensei întâietăți a celor trei națiuni privilegiate pe pământul Transilvaniei.

Or, unirea unei părți a clerului și a românilor ortodocși cu Biserica Catolică (greco-catolică), realizată de casa de Habsburg în 1699–1701, afecta ordinea tradițională favorabilă națiunilor privilegiate, iar acceptarea originii romane a românilor ar fi însemnat că aceștia, departe de a fi nou veniți, i-au precedat pe cuceritorii maghiari în ținuturile de dincolo de munți, conferind populației de origine latină o superioritate de civilizație și de tradiție greu de împăcat cu condiția lor de națiune tolerată.

De aceea, mulți erudiți, mai ales germani, din secolul al XVIII-lea s-au convins ei înșiși, și s-au străduit să dovedească întregii lumi savante și politice a vremii, că este cu neputință ca românii din Transilvania să fie urmașii direcți ai populației romane și romanizate din provincia Dacia. Unirea cu Roma dă, în schimb, un nou imbold aspirației românilor pentru drepturi egale cu celelalte națiuni și confesiuni creștine din ținuturile transcarpatice. Începută de episcopul Inocențiu Micu-Klein și continuată de grupul de intelectuali din Școala Ardeleană – Gheorghe Șincai, Petru Maior, Samuil Micu, Ion Budai-Deleanu –, lupta de emancipare a românilor ardeleni are drept principală direcție afirmarea legitimității revendicărilor populației românești din imperiu în calitatea sa de moștenitoare directă a Romei antice. Savanții din Școala Ardeleană au dovedit latinitatea limbii române și a poporului român, ceea ce argumenta existența sa neîntreruptă ca populație autohtonă în Transilvania, ca și în celelalte ținuturi locuite de români. Argumentele acestor revendicări au fost sintetizate într-un lung memoriu, *Supplex Libellus Valachorum*, adresat în 1791 Curții de la Viena.

Teoria lui Roesler

Formularea categorică a tezei contrare – baza ideologică a dominației maghiare asupra Transilvaniei – s-a datorat unui istoric austriac din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Robert Roesler. Folosind izvoare istorice latine târzii și nesigure, el a susținut teza exterminării populației de origine dacică odată cu cucerirea romană, precum și pe cea a retragerii complete a populației romanizate din cuprinsul provinciei Dacia în secolul al III-lea d.H. Locuitorii fostei provincii ar fi fost strămutați în masă la sud de Dunăre, unde s-ar fi format limba română și poporul român. La venirea maghiarilor în Europa, Transilvania ar fi fost un ținut pustiu, pe care coroana ungară l-ar fi anexat și populat, instalând apoi și coloniști germani pentru a-i apăra granițele. Abia după marea ciumă din secolul al XIV-lea, ținuturile de dincolo de Carpați, pustiite de molimă, ar fi fost colonizate cu păstori vlahi de la sud de Carpați și de Dunăre.

Teoriile roesleriene, criticate în mediile academice contemporane, au fost preluate nu numai de alte lucrări savante, ci și de manualele școlare din Ungaria secolelor XIX–XX, alimentând imaginarul naționalist maghiar. În schimb, istoricii și lingviștii români din secolul al XIX-lea (M. Kogălniceanu, A.D. Xenopol, B.P. Hasdeu, Gr. Tocilescu) au adunat un mare număr de dovezi referitoare atât la vechile populații getice și dacice din spațiul carpato-danubian, cât și la continuitatea populației romanizate pe teritoriul fostelor provincii Dacia și Moesia, demonstrând șubrezenia multora dintre argumentele invocate de istoriografia oficială maghiară. La nivelul reprezentărilor identitare comune, renunțarea la scrierea slavonă (chirilică) și generalizarea alfabetului latin, precum și predarea limbii române și a istoriei naționale în școlile organizate odată cu reformele inițiate de Al. I. Cuza au generalizat conștiința romanității poporului român, a limbii și civilizației acestuia.

După Marea Unire din 1918, negarea continuității românești în ținuturile de dincolo de Carpați și teoretizarea pretensei inferiorității a lumii rurale românești în raport cu ierarhiile nobiliare maghiare și cu cultura aulică și urbană a acestora au alimentat masiv resentimentele pe care le-a provocat destrămarea monarhiei austro-ungare și politica revizionistă maghiară. În aceiași ani, școala istorică

Samuil Micu, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (1780)

Samuil Micu (1745–1806)

3. Poporul român

Numele cel mai adevărat, autentic, de la primul descălecat prin Traian este rumân sau romanus, care nume acest popor l-a păstrat întotdeauna între dâșii (...) până astăzi, același nume este dat îndeobște și muntenilor și moldovenilor și celor ce locuiesc în țara Transilvaniei. Rumân este un nume schimbat în curgearea anilor din roman; și astăzi când întreb pe cineva dacă știe moldovenește spun: știi rumânește (...) Un alt nume ei înșiși nu au primit între dâșii niciodată. Străinii însă îi numesc în chip felurit.

Miron Costin,
De neamul moldovenilor

Capitolul 1

Vasile Pârvan (1882–1927), membru al Academiei Române. Este autorul primei hărți arheologice a României.

Dicționar .....

Romanizare – proces de preluare selectivă a trăsăturilor culturale romane (limbă, port, tradiții) de către populația autohtonă cucerită de romani.

Protocronism – curent de idei preocupat să pună în valoare prioritatea unor idei, teme etc.

Exerciții.....

1. Explicați modificările etnice și lingvistice provocate de așezarea slavilor în nordul Peninsulei Balcanice.
2. Alcătuiți, cu ajutorul dicționarilor, o listă de cuvinte românești de diferite origini: geto-dacă, latină, slavonă, maghiară, germană, turcă. Există cuvinte pe care nu le mai folosiți în limbajul cotidian? Formulați câteva cauze și comparați răspunsurile date.
3. Susțineți, prin informațiile oferite de sursele citate, afirmația: „de la Râm ne tragem”.
4. Realizați un eseu de o pagină în care să argumentați de ce, odată cu secolul al XVIII-lea, problema originii popoarelor se transformă într-o problemă politică.

și lingvistică românească produce opere științifice importante pentru înțelegerea etnogenezei românilor: *Începuturile vieții romane la gurile Dunării* și *Getica* lui Vasile Pârvan, primele volume ale monumentalei *Istorie a românilor* a lui Nicolae Iorga, *Istoria limbii române* de Al. Rosetti sau cartea lui Gh. I. Brătianu, *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*. Pe de altă parte însă, mișcările de extremă dreaptă dezvoltă – asemenea extremei drepte germane, fascinată de trecutul legendar al „indo-germanilor” și al goților – un discurs autohtonist, care supraevalua importanța elementului dacic în contrast cu civilizația mediteraneeană, pe care o considera decadentă.

Istoriografia comunistă

După al Doilea Război Mondial, când atât Ungaria, cât și România au devenit state-satelit ale URSS, teoriile staliniste despre caracterul „imperialist” al stăpânirii sclavagiste romane și despre importanța civilizației a slavilor în istoria Europei au modificat dramatic întregul context istoriografic. În acțiunea sa de consolidare a puterii obținute în 1965, N. Ceaușescu a declanșat o mare operație de reînviere a sentimentului național al românilor. În acest context, a putut fi reevaluată și contribuția limbii latine și a civilizației romane la cristalizarea civilizației vechi românești. Numai că, destul de repede, ideologia și istoriografia oficială au ajuns să fie dominate de teorii care minimalizau aportul factorului roman, din nou denunțat ca asupritor, de astă dată în favoarea civilizației locale a geto-dacilor. Continuitatea și unitatea acestei civilizații erau obsesiv afirmate, trecându-se sub tăcere particularitățile locale; diferiți diletanți susțineau că limba dacă, nu latina, reprezintă matricea limbii române; lucrări oficiale se străduiau să probeze că românii erau deja formați ca popor cu mult înainte de cucerirea romană, deosebindu-se astfel de toate celelalte popoare romane.

O polemică tot mai acerbă cu istoricii maghiari și bulgari traducea, în anii 1980 ai secolului trecut, tendința regimurilor comuniste în declin de a folosi instrumentele naționalismului agresiv pentru salvarea dominației exercitate de partidele comuniste. În această dispută, arheologia a dobândit un loc tot mai important, cu atât mai mult cu cât sursele istorice scrise pentru secolele IV–X sunt aproape absente. Din păcate, elementele de cultură materială nu pot răspunde prin ele însele unor întrebări referitoare la originea etnică ori la limba vorbită de purtătorii lor, astfel încât pot fi invocate ca argument de ambele părți.

Privind retrospectiv, putem constata că afirmarea romanității românilor a depășit mereu cadrul strict științific, în măsura în care a reprezentat și un semn al asumării unei identități europene, în vreme ce absolutizarea tradiției traco-getice a reflectat mai degrabă tendința contrară, de închidere într-o identitate istorică izolată și autarhică. În condițiile actuale, când România, ca și statele vecine, Ungaria și Bulgaria, fac parte din Uniunea Europeană, argumentul întâietății istorice nu mai are valoare politică, iar reconstituirea trecutului nu mai are consecințe pentru drepturile inalienabile ale cetățenilor și comunităților acestei regiuni. Romanitatea românilor nu mai are a fi demonstrată și cu atât mai puțin contestată; poate fi acum recunoscută ca fapt istoric cert. Dezbaterea științifică poate astfel progresa spre o mai bună înțelegere a căilor și etapelor concrete prin care identitatea românească s-a cristalizat și s-a transmis din generație în generație.

Despre caracterul romanizării Daciei

1. Poziția lui R. Roesler (1871)

Dacia era provincie imperială în frunte cu un legat de rang pretorian la început, apoi, din vremea lui Marcus Aurelius, cu rang consular. Țara, care și-a pierdut cea mai bună și cea mai mare parte a puterii sale demografice de-a lungul unui război îndârjit și sângeros, care a durat mai mulți ani, ca și prin emigrare, primi o nouă populație prin coloniștii romani care s-au revărsat aici din toate provinciile Imperiului Roman, dar în mare măsură din Italia de Jos.

Avem motive să credem că elementul dacic supus s-a ținut departe de contactul cu civilizația romană și și-a menținut dușmănia față de Roma. Romanitatea Daciei a fost însă diferită de cea a altor provincii cucerite de armata Romei. În Italia de Sus, Gallia, Spania, Britannia, Pannonia etc., a fost produsul unei fericite deznaționalizări a unei populații numeroase preexistente, care a continuat să reprezinte majoritatea, a atragerii acestei populații la un alt mod de a gândi și de a vorbi, a amestecului unei părți a sângelui roman imigrat cu cel local iberic, celtic și alte neamuri. În Dacia însă a fost creată o adevărată țară de colonizare dintr-un teritoriu slab locuit și înconjurat de o populație dușmănoasă, în care însă romanitatea nu și-a înfipt rădăcini atât de adânci, nesprijinindu-se pe bazele sigure ale unei naționalități cucerite și spiritual. De aici și ușurința cu care mai târziu a putut să fie îndepărtată și a dispărut, fără a lăsa atât de multe urme ca în Britannia sau în Noricum, fiind ștearsă ca o simplă poleială.

Robert Roesler, *Studii românești. Cercetări asupra istoriei vechi a României*

2. Răspunsul lui Xenopol (1884)

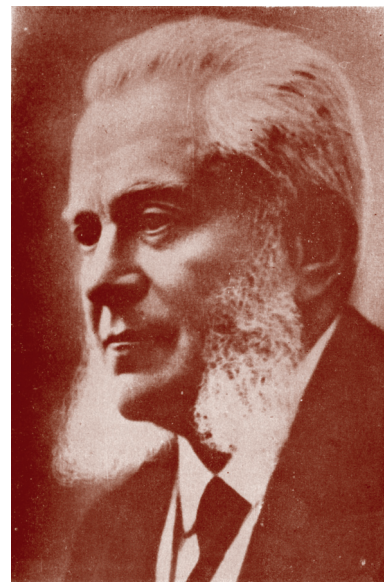
Roesler pare deci a primi de adevărate spusele lui Eutropiu, care zice că „Dacia pierduse prin lungul război împotriva romanilor poporațiunea sa bărbătească”. (...) Dară, chiar dacă am lua ca atare spusele lui Eutropiu, nu arată el oare prin cuvintele sale că femeile și copiii dacilor nu suferiră cu toții soarta părinților? Apoi această nouă generație nu era ea îndestulătoare pentru a reconstitui în țară o bază națională pe care să se poată hultui (altoi) elementul roman? De aceea și inscripțiunile găsite atât în Dacia, cât și aiurea ne dovedesc cu prisosință ființarea poporului dac după cucerire, precum și romanizarea lui. Trebuie amintit că poporul roman înțelegea a lipi de imperiul său provinciile cucerite într-un cu totul alt chip de cum au făcut-o în timpurile mai noi ungurii sau nemții. Departe de a alcătui o castă despărțită de poporul cucerit, romanii se legau cu el prin căsătorii, îi înlesneau intrarea în cetățenia romană și, cu toate că îl întrebuițau la toate lucrările, îl făceau să se bucure de toate foloasele.

A.D. Xenopol, *Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană*

3. Răspunsul lui Onciul (1885)

(...) Pe baza indiciilor istorice, noi nu putem susține romanizarea acestei țări decât în partea apuseană a Ardealului cu Banatul timișan și Oltenia, pe care teritoriul se mărginise colonizarea romană. În Moldova și Valahia răsăriteană, precum și în regiunea dintre Tisa superioară și Ardeal, lipsea această temelie; aici nomenclatura topografică a rămas sub dominația romană curat dacă, ca și populația (...) și, după părăsirea provinciei, dacii din țară susțin ostilități cu Imperiul Roman. Acest element ostil, în cea mai mare parte, nu se poate privi ca romanizat.

Dimitrie Onciul, *Scrieri istorice*

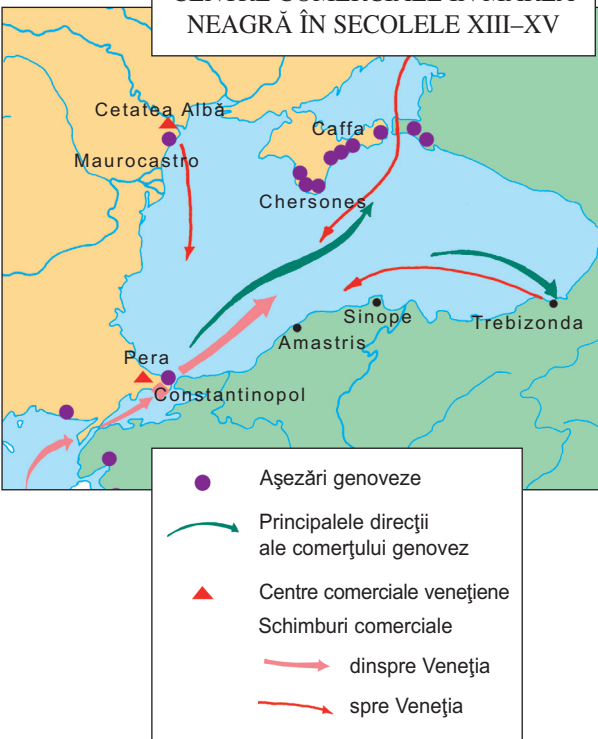
A.D. Xenopol (1847–1920) membru corespondent al Academiei Franceze. Unul dintre creatorii școlii istoriografice românești, adept al curentului criticist în scrierea istoriei; creator al unei teorii originale în filosofia istoriei

Exerciții.....

- Organizați în două grupe, comentați două motive ale negării continuității românești în ținuturile intracarpatiche în secolul al XIX-lea și în secolul al XX-lea.
- Evaluați, pe baza cunoștințelor de istorie, filosofie, sociologie, politologie, valoarea identității istorice în contextul nou, al integrării europene.
- Citiți și analizați critic sursele 1, 2 și 3. referitoare la caracterul romanizării Daciei:
  - identificați deosebirile referitoare la procesul istoric al romanizării;
  - analizați validitatea argumentelor formulate;
  - evaluați temeiul științific al concluziilor.
- Alcătuți planul unui proiect intitulat „Surse narative și surse arheologice referitoare la continuitatea românilor în spațiul intracarpatic”.

CENTRE COMERCIALE ÎN MAREA NEAGRĂ ÎN SECOLELE XIII–XV

1. Fără îndoială, nu trebuie să ne așteptăm să aflăm în această colecție documente de o mare importanță istorică: e vorba de contracte particulare și nu de probleme de stat. Cu toate acestea, cititorul care va avea răbdare să parcurgă aceste texte cu oarecare atenție va putea afla și alt lucru decât o serie de tranzacții particulare lipsite de un interes general (...). Sub aceste aspecte multiple și diverse, se află viața intensă a unui mare centru economic al Orientului, la sfârșitul secolului al XIII-lea, care se desfășoară înaintea noastră, cu întregul pitoresc bălțat al raselor împeștrite și cu toată activitatea neconținută a unui trafic internațional. În acest contact permanent între Europa și Asia, în acest permanent amestec de instituții și de obiceiuri s-au format pe încetul regulile dreptului maritim și comercial ale timpurilor moderne (...).

Gheorghe I. Brătianu, *Actele notarilor genovezi de la Pera și Caffa*, 1927

*Gheorghe I. Brătianu despre Marea Neagră

Gheorghe I. Brătianu – omul și opera

Gheorghe I. Brătianu (1898–1953) a fost cel mai important reprezentant al noii școli istoriografice românești din perioada interbelică. Format la școala lui Nicolae Iorga, dar deschis noilor curente istoriografice din anii 1930–1940, el s-a afirmat de timpuriu ca un eminent specialist în istoria universală, cu deosebire a Evului Mediu și Renașterii.

În opera științifică a lui Gh. I. Brătianu, cercetările consacrate Evului Mediu românesc în relația sa cu Europa și cu lumea sunt analizate ca parte integrantă a istoriei universale și au în centrul lor dimensiunea maritimă a Lumii Vechi, cu tot ce comportă aceasta ca evoluții economico-sociale, circulație a bunurilor, oamenilor și ideilor. Interesul pentru spațiul istoric al Mării Negre este prezent în opera lui Brătianu încă din anii studiilor sale de doctorat, încununată de o teză consacrată prezenței negustorilor genovezi în acest spațiu („Cercetări privitoare la comerțul genovez în Marea Neagră în secolul al XIII-lea”, Paris, 1929) și precedată de volumul de documente până atunci inedite, *Acte ale notarilor genovezi de la Pera și Caffa* (apărut în versiune franceză la București, în 1927). A continuat să cerceteze aceste probleme de-a lungul întregii sale cariere, iar în anii războiului s-a decis să-i consacre o amplă sinteză din cele mai vechi timpuri până în pragul epocii contemporane. A început prin a preda un strălucit curs universitar consacrat acestor probleme, dar activitatea sa didactică a fost brutal întreruptă în 1948, când Brătianu este alungat de autoritățile comuniste de la catedră, ca și de la direcția Institutului de Istorie Universală, și când, fiindu-i impus arestul la domiciliu, nu mai are dreptul să frecventeze nici măcar bibliotecile publice din București și este lipsit de orice mijloace de subsistență. În aceste condiții, pe care le înfruntă cu un deosebit curaj, istoricul se consacră redactării monografiei *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*.

Brătianu nu și-a putut vedea publicată opera. Fără altă vină decât aceea de a fi descendent al mării familii a Brătienilor și de a fi luptat ca voluntar pe frontul de Est, el este arestat în noaptea de 5/6 mai 1950, împreună cu 83 de foști demnitari și membri ai conducerii partidelor istorice, și e încarcerat ca și aceștia la Sighet, fără nicio condamnare. Supus unui regim de exterminare, el moare în 1953, la doar 55 de ani, existând bănuiala că ar fi fost asasinat. Familia sa izbuteste însă să se refugieze la Paris, luând acolo și manuscrise inedite ale marelui istoric; prin grija doamnei Maria Brătianu, una dintre fiicele lui Gh. I. Brătianu, monografia apare postum, în 1969, la München, în limba franceză, așa cum fusese redactată de autor. Cu mari dificultăți, traducerea românească a acestei importante opere apare și în România, în anul 1988.

Viziunea istoriografică a lui Brătianu

Brătianu a cercetat îndeaproape istoria românilor în relație cu cea a continentului, a Dunării și a Mării Negre, iar rezultatele acestor cercetări s-au concretizat în numeroase studii și apoi lucrări de amploare: *O enigmă și un miracol istoric: poporul român, Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, precum și suita de contribuții consacrate *Adunărilor de stări în Europa și în Țările Române*, reunite în 1996 într-un volum îngrijit de unul dintre fideli discipoli ai lui Brătianu, acad. Șerban Papacostea.

Monografia pe care Gh. I. Brătianu a consacrat-o spațiului Mării Negre în Antichitate și în Evul Mediu se situează la confluența acestor două direcții de cercetare. Volumul este un model de sinteză care ordonează în jurul unei probleme clar definite – locul și rolul Mării Negre în istoria lumii – o multitudine de fapte și de idei, subsumate unei *viziuni înnoitoare* asupra dinamicii proceselor istorice. Această viziune se caracterizează prin câteva trăsături de o profundă originalitate:

- Îmbinarea dintre datele fundamentale ale mediului geografic, a căror permanență se supune unor ritmuri foarte lente în timp, cu procesele istorice de durată, dar și cu evenimentele proprii unei desfășurări accelerate. Sinteza debutează cu un capitol consacrat geografiei, solului și climatului din spațiul pontic, în relație cu mediul natural al Eurasiei, precum și marilor artere de comunicație care deschid acest spațiu către exterior: drumuri terestre, fluviale și maritime.

- Trecutul văzut ca dialog, confruntare și interdependență între marile arii de civilizație: iraniană și greacă în perioada inaugurată de marea colonizare greacă și continuată apoi în epocile clasică și elenistică; civilizația romană confruntată cu „imperiiile stepei”, Bizanț și barbari, mongoli și italieni în secolele XII–XIV.

- Capacitatea de a pune în legătură fapte și procese istorice pe care alți specialiști le studiază izolat: evoluția cetăților grecești în epoca arhaică (secolele VIII–VI î.H.) în legătură cu trei mari arii de civilizație iraniană, cea cimeriană, scitică și persană; relația dintre istoria Orientului Îndepărtat, cea a Imperiului Bizantin și evoluția orașelor Europei Occidentale; tătării și dezvoltarea comerțului și a economiei monetare în Occident.

- Înlocuirea viziunii tradiționale a istoriografiei moderne, concentrată exclusiv asupra civilizației Europei Occidentale, cu un punct de vedere mult mai nuanțat, capabil să recunoască pluralitatea civilizațiilor și contribuțiile diferite la diversitatea creației omenești.

Monografia consacrată Mării Negre se remarcă prin neobișnuita-i erudiție, excelența cunoaștere a izvoarelor – și nu numai a celor bizantine sau occidentale, ci și a celor slavone și chiar mongole –, prin stăpânirea unei vaste bibliografii de specialitate, ca și printr-o sensibilitate aparte față de fenomenele ce țin de dezvoltarea economiilor și societăților din trecut. Ascuțitul său spirit critic și discernământul specialistului care izbutește să organizeze sistematic și să distingă principalele fenomene, procese și corelații îl vor conduce pe Gh. I. Brătianu către o viziune complexă asupra trecutului și către sinteză.

Gheorghe I. Brătianu (1898–1953), istoric cu o metodă de cercetare riguroasă, a susținut respectul pentru valorile realizate de toate popoarele

2. Noi nu suntem izolați pe continent. (...) Noi trăim aici la o răspântie de drumuri, la o răspântie de culturi. (...) Noi nu putem fi desfăcuți din întregul complex geografic care (...) ne mărginește și hotărăște în același timp destinul, între două elemente care ne stăpânesc: Muntele și Marea.

Acest caracter de zonă de tranziție și de răscruce între Europa și Asia îl imprimă popoarelor și statelor stabilite pe litoralul ei. Îndeosebi acestui factor maritim istoria românească îi datorează faptul că este altceva decât cea a țărilor rămase departe de marile drumuri comerciale și la adăpost de război și care poate de aceea sunt cu mult mai fericite în epocile de criză căci nu atrag asupra lor atenția prea susținută a diplomaților și a strategilor (...).

Gheorghe I. Brătianu, *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*

Cetatea Histria (zona sacră), situată în Antichitate pe țărmul Mării Negre

3. Această carte se împarte în trei părți, fiecare reprezentând în sine o încercare de explicare a întregului. Prima parte supune discuției o istorie cvasiimobilă, aceea a omului în raporturile sale cu mediul înconjurător; o istorie care se scurge, care se transformă lent, alcătuită adesea din reveniri insistente ale ciclurilor mereu reîncepute (...)

Deasupra acestei istorii împietrite se distinge o istorie lent ritmată, pe care aș numi-o bucuros, dacă expresia n-ar fi abătută de la sensul său adevărat, o istorie socială, o istorie a grupurilor și a colectivităților. (...) În a doua parte a cărții, unde am studiat succesiv structurile economice, statale, societățile, civilizațiile, încercând, în cele din urmă, să demonstrez cum toate aceste forțe din adâncuri au fost folosite în domeniul complex al războiului, căci războiul, după cum știm, nu este un domeniu al responsabilității pur individuale.

A treia parte este cea a istoriei tradiționale, istoria evenimentială (...) cea mai pasionantă dintre toate, cea mai bogată în adevăr omenesc și totodată cea mai primejdioasă. Să nu avem încredere în această istorie încă fierbinte, așa cum au simțit-o și au trăit-o contemporanii ei, în ritmul vieții lor. Ea este pe măsura mânilor, visurilor și iluziilor lor.

Fernand Braudel despre opera sa:
Mediterana și lumea mediteraneeană în epoca lui Filip al II-lea

Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană

Corolarul acestor premise metodologice care conferă operei lui Brătianu originalitate și soliditate este teza sa, după care Marea Neagră a reprezentat placa turnantă, răscrucea schimburilor, confruntărilor și influențelor reciproce între Europa Occidentală și Orient.

Trebuie să observăm că această viziune situează opera lui Gh. I. Brătianu în prima linie a progreselor cercetării istorice din anii celui de-al Doilea Război Mondial și din cei imediat următori. Tocmai în această vreme, în istoriografia europeană se ciocnesc două concepții referitoare la scrierea istoriei: una tradițională, în centrul căreia se află evenimentul istoric și care pornește de la premisa conform căreia cercetătorul perseverent poate ajunge prin cunoașterea cât mai multor evenimente la reconstituirea fidelă și completă a trecutului, și o alta, influențată de progresul științelor sociale – sociologia, psihologia, economia – și care consideră că știința istorică nu trebuie să se oprească la eveniment, ci să caute, la originea acestuia, procesele uneori lente și greu de urmărit prin care evoluează societățile din trecut.

Schimburile economice, relațiile care se statornicesc între diferite grupuri umane, dar și modul în care evoluează felul lor de a gândi, deprinderile și idealurile reprezintă elemente constitutive ale istoriei în egală măsură cu războaiele, faptele monarhilor sau revoltele supușilor. Acest mod de a vedea studiarea trecutului este azi foarte răspândit, dar, în anii în care Gh. I. Brătianu își concepea opera, era încă foarte nou și disputat în rândurile specialiștilor.

Sinteza sa despre Marea Neagră este un model și din acest punct de vedere. Lucrarea lui Brătianu este elaborată exact în vremea când apărea în Franța cartea lui Fernand Braudel, *Mediterana și lumea mediteraneeană în epoca lui Filip al II-lea*, considerată ca deschizătoare de drumuri pentru noua istoriografie. Din cauza persecuțiilor la care era supus Brătianu și a întreruperii programate a oricăror legături cu mediile intelectuale ale Occidentului, autorul român nu a avut cum să cunoască lucrarea lui Braudel, în raport cu care propria carte este înrudită ca metodă și complementară sub aspectul concluziilor.

Demonstrația tezei care conferă spațiului pontic calitatea de placă turnantă a istoriei Lumii Vechi devine o fascinantă evocare a dialogului și convergenței civilizațiilor care se întâlnesc în diferite epoci istorice în regiunea Mării Negre. Relevarea influențelor reciproce dintre popoarele indo-iraniene, cu deosebire scitice, și coloniștii purtători ai limbii, obiceiurilor și culturii grecești în aria cetăților întemeiate de jur-împrejurul Pontului Euxin de către milesieni și dorienei ilustrează această viziune complexă, confirmată de altfel de cercetările arheologice și istorice de mai târziu.

Pasionante sunt secțiunile consacrate spațiului pontic în perioada marilor migrații din secolele IV–VII, pe care autorul nu le prezintă doar ca evenimente care distrug civilizația antică, ci și ca factori de inovare demografică, politică și chiar culturală.

Lumea bizantină este foarte viu evocată în paginile cărții, unde întâlnim însă nu doar pe basileii succesivelor dinastii sau strălucirea imperială a Constantino-polei, ci și viața fremătătoare din provinciile îndepărtate ale imperiului, prezența bizantină la gurile Dunării, legăturile cu Rusia Kieveană, cu regatele Georgiei și Armeniei, relațiile cu nomazii din Asia Centrală.

Remarcabilă prin îndrăzneala concluziilor este și secțiunea referitoare la perioada de dominație a tătarilor Hoardei de Aur în spațiul Mării Negre. Brătianu evocă efectele benefice ale acelei *Pax Mongolica*, pacea instaurată la jumătatea secolului al XIII-lea după dezastrele cuceririlor pustiitoare ale lui Gînghis Han, rolul major de intermediari și garanți ai comerțului cu Extremul Orient al urmașilor acestuia, înflorirea centrelor urbane din Crimeea, deprinderea cu regulile sofisticate ale contabilității și fiscalității, datorate strânselor relații dintre imperiul tătar și Egipt.

Acesta este fundalul pe care se desfășoară aventura neguțătorilor italieni, venețieni, genezezi și pisani în ținuturile pontice și dincolo de acestea spre răsărit.

Această adevărată economie globală a acelei epoci are drept placă turnantă Marea Neagră până la jumătatea secolului al XV-lea, când, odată cu cucerirea Constantinopolei de către otomani, libertatea de navigație pe mare începe să fie tot mai stîmjenită. În acest context, arată Brătianu, eforturile domnitorilor munteni și moldoveni de a-și consolida puterea în Dobrogea și la gurile Dunării și pentru a păstra controlul asupra porturilor Chilia și Cetatea Albă capătă o relevanță specială și se înscriu în orizontul strategic european. De altfel, Ștefan cel Mare transmite exact acest mesaj Senatului venețian, scriind că „porturile Chilia și Cetatea Albă sunt toată Moldova și Moldova cu aceste două locuri este un zid pentru Țara Leșească și Țara Ungurească”.

În pofida acestei rezistențe, în 1484, oastea lui Baiazid al II-lea cucerește cele două cetăți moldovenești. Sultanul va trimite o scrisoare locuitorilor cetății Ragusa (Dubrovnik, azi în Croația, pe coasta adriatică), pentru a-i anunța că a luat în stăpînire „Chilia, cheie și poartă la toată țara Moldovei și a Ungariei și a țării de la Dunăre”, și „Cetatea Albă, care este cheie și poartă pentru toată Polonia, Rusia, Tataria și toată Marea Neagră”. Monopolul turcesc se instaurează acum pentru mai bine de trei secole, absorbînd către Istanbul, capitala imperiului, toate resursele și bunurile care dăduseră viață și strălucire spațiului pontic.

Denunțînd efectele negative ale monopolului turcesc asupra Mării Negre, atrăgînd atenția asupra importanței porturilor de la gurile Dunării și Nistrului pentru echilibrul de putere în acest spațiu, Brătianu nu uită că pericolul unui monopol sovietic asupra acestui spațiu părea iminent atunci când își concepe el cartea. Așa cum scrie în introducerea volumului, „aș dori măcar (ca lucrarea de față) să amintească celor preocupați de destinul Europei faptul că aceasta trebuie considerată în totalitatea ei și că spiritul, în ciuda piedicilor, răzbate totuși unde dorește”.

Cetatea Albă

Pentru a ilustra modernitatea acestor lumi care nu cunoaște granițe, Brătianu amintește itinerare și biografii ale comercianților din Genova pe care dorința de câștig și spiritul aventuros îi duce până departe în Orient. Notarul genezez Federico de Piazzalunga întocmește acte în portul armean Lajazzo în iunie 1274, pentru ca în iulie să redacteze altele la Siwas, în centrul Anatoliei, de unde pleacă la Vatiza, pe coasta de sud a Mării Negre, și de acolo din nou pe mare, în Crimeea, unde își scrie testamentul. Iar negustorul Piccamiglione Piccamiglio, tot genezez, aduce la târgul de la Lagny, în Champagne (Franța), ghimber din Asia Mică, în vreme ce un compatriot de-al său vinde la Caffa, în Crimeea, baloți întregi de pânză țesută la Vitry, tot în Champagne.

Istoria altfel

- Sub auspiciile Consiliului Europei, s-a desfășurat, în 1999–2003, Proiectul „The Black Sea. Initiative on History”. Au participat Bulgaria, Georgia, Moldova, România, Federația Rusă, Turcia și Ucraina. Între materialele finale se află și un pachet educațional, „Marea Neagră – o istorie a interacțiunilor”; gândit ca material auxiliar pentru elevii de liceu, acesta cuprinde texte și ilustrații pentru istoria regiunii Mării Negre din preistorie până astăzi.

Exerciții.....

1. Identificați și comentați realitățile politice care au influențat activitatea științifică a lui Gheorghe I. Brătianu.
2. Analizați două dintre componentele viziunii înnoitoare a lui Gheorghe I. Brătianu asupra dinamicii proceselor istorice.
3. Stabiliți cum argumentează Gheorghe I. Brătianu rolul Mării Negre de placă turnantă între Europa Occidentală și Orient.
4. Comparați, pe baza surselor, considerațiile lui Gheorghe I. Brătianu și ale lui Fernand Braudel în legătură cu istoria socială.

Caravele (manuscris de epocă)

1. Mâncam biscuiți, dar nu mai erau biscuiți, ci pulberea lor, amestecată cu bucăți de vierme, pentru că aceștia mâncaseră ce era bun; (...) beam apă galbenă, putrezită de multe zile, și mâncam niște piele de bou; (...) piei foarte aspre din pricina soarelui, ploii și vântului. Le lăsam vreme de patru sau cinci zile în mare și apoi le puneam pe jărat și așa le mâncam și, de asemenea, de multe ori mâncam și rumeguș de lemn. Șoarecii se vindeau cu jumătate de ducat unul și nici așa nu se găseau prea mulți. Dar peste toate nenorocirile, aceasta era cea mai rea: creșteau gingiile la unii deasupra dinților atât jos, cât și sus, încât cu nici un chip nu mai puteau mânca. Și astfel se prăpădeau de acest betșug. Muriră 19 oameni și uriașul, împreună cu un indian de pe pământul Verzin. Douăzeci și cinci sau treizeci de oameni se îmbolnăviră, pe unii îi dureau brațele, pe alții picioarele sau alte părți, astfel că puțini rămăseră sănătoși (...).

Antonio Pigafetta,
Însemnări despre Lumea Nouă

Descoperitori de noi spații și culturi între secolele al XV-lea și al XIX-lea

La sfârșitul Evului Mediu și la începutul epocii moderne, europenii pornesc într-o serie de expediții care au ca rezultat descoperirea de noi lumi sau de noi itinerare către zonele deja cunoscute. Descoperirile geografice sunt urmate de luarea în stăpânire a noilor teritorii, marcând începutul politicii coloniale care avea să asigure pentru câteva secole supremația unora dintre puterile occidentale asupra lumii. Pe de altă parte, intrarea în contact cu noi civilizații a pus problema redefinirii relațiilor cu celălalt și a generat reacții de adaptare, uneori pașnice, adesea violente, atât din partea europenilor, cât și a celor pe care aceștia îi descopereau.

Printre cauzele și condițiile favorabile marilor descoperiri geografice de la sfârșitul Evului Mediu și începutul epocii moderne se numără: ● creșterea demografică manifestată în Europa de la mijlocul secolului al XV-lea ● nevoia de aur, pentru o economie în continuă expansiune, și de mirodenii, necesare în viața cotidiană, la un preț mai mic ● terminarea Reconquistei în Portugalia și Spania, care elibera capacitățile umane și materiale necesare, mai ales că în aceste țări exista o nobilime numeroasă și războinică, incapabilă să se reorienteze spre activități comerciale și al cărei potențial a fost folosit în cucerirea și colonizarea noilor teritorii ● dorința aflării unui nou drum spre India, ținutul mirodeniilor și al aurului, în condițiile în care drumurile tradiționale, prin Golful Persic sau Marea Roșie, erau controlate de musulmani, iar în Europa profiturile aparțineau venețienilor, care preluau mărfurile orientale la Alexandria ● perfecționările de ordin tehnic, vizând navele, instrumentele de navigație, hărțile ● existența unor marinari experimentați, capabili să se avânte în mări deschise și necunoscute, în condițiile în care circulau diferite povești despre monștri de dincolo de granițele lumii cunoscute sau despre fenomene naturale înspăimântătoare ● existența unor capitaluri în stare să susțină material întreprinderea călătoriilor costisitoare, de susținere din partea puterii politice și a bisericii ● intenția de a converti la creștinism sălbaticii păgâni.

Marile descoperiri începute în secolul al XV-lea au profitat de cuceririle înainte-mergătorilor, dintre care Marco Polo este cel mai cunoscut. Expediții care au completat cunoștințele despre lume s-au realizat și cu pornire din alte spații, precum cel chinez sau islamic. Între acești călători, o mențiune aparte merită Ibn Battuta, care în secolul al XIV-lea explorează zone din Orientul Apropiat și Mijlociu și traversează Sahara. Meritul europenilor este că au pus cap la cap aceste cunoștințe izolate și au realizat o mai completă cunoaștere a Pământului.

Descoperirile portugheze și spaniole

Portugalia este prima putere europeană care se avântă în expedițiile geografice, datorită încheierii mai timpurii a Reconquistei și a centralizării politice, ca și poziției sale geografice extrem de favorabile, cu o mare lungime a țărmurilor, a faptului că expansiunea sa teritorială era imposibilă datorită vecinătății cu Spania. Numele lui Bartolomeo Diaz, Vasco da Gama sau Alvarez Cabral sunt legate de marile descoperiri ale secolului al XV-lea. Lipsiți de un potențial

2. Urmările economice ale marilor descoperiri geografice

Navigând în jurul mării cu ajutorul busolei, Portughezul s-a înstăpânit în Golful Persic și parțial în Marea Roșie și pe această cale și-a umplut corăbiile cu bogățiile Indiilor și ale Arabiei, lipsindu-i pe venețienii și genovezii care își luau mărfurile din Egipt și din Siria, unde acestea erau aduse de caravanele arabilor și ale persanilor pentru a ni le vinde cu bucată și la greutatea aurului.

În același timp, Castilianul, punând mâna pe teritoriile noi pline de aur și argint, a umplut Spania și le-a arătat și corăbierilor noștri calea de a ocoli Africa cu un profit mai mare.

(...) Spaniolul, care nu trăiește decât de pe urma Franței, fiind constrâns în mod inevitabil să ia de aici grâu, pânzeturi și postavuri, substanțe pentru vopsitorie, hârtie, cărți, articole de tâmplărie și în general toate produsele meșteșugărești, ne va căuta până la capătul lumii aurul, argintul și mirodeniile.

(...) Totul este mai scump în Spania decât în Italia și în Italia decât în Franța, chiar serviciile și produsele meșteșugărești, pentru că ceea ce îi atrage în Spania pe locuitorii noștri din Auvergne și Limousin, după cum eu însumi știu, este faptul că acolo sunt plătiți pentru ceea ce fac de trei ori mai mult decât în Franța. Pentru că Spaniolul, trufaș, bogat și leneș, își vinde mai scump osteneala (...). (...) Așadar, abundența aurului și a argintului este parțial cauza prețului mare al lucrurilor (...).

Jean Bodin, *Răspuns la paradoxul domnului de Malestroit*

demografic suficient, portughezii se mulțumesc să cucerească puncte importante pe coastele regiunilor descoperite și să le folosească în interesul relațiilor comerciale cu băștinașii. Imperiul lor colonial era însă lipsit de coerență teritorială și avea să se prăbușească aproape în întregime, în secolul al XVII-lea, sub loviturile olandezilor. Ceea ce avea să dureze era comerțul cu sclavi negri, pe care portughezii îl practică după exemplul precursorilor lor arabi, dar pe o scară nemaîntâlnită până atunci.

Spania se angajează în expedițiile transoceanice după încheierea Reconquistei, în 1492. În luna august a aceluiași an, Cristofor Columb pleacă spre vest, dornic să descopere un nou drum spre Indii. În 1519, portughezul Fernando Magellan, aflat în slujba Spaniei, începe o călătorie care avea să reprezinte primul ocol al lumii. În Lumea Nouă, spaniolii intră în contact cu indigenii aflați la un nivel inferior de dezvoltare tehnologică, deși unii, precum mayașii, aztecii și incașii, reușiseră remarcabile realizări în planul civilizației. La început însă, europenii sunt interesați numai de aur și, în numele creștinismului și al idealului lor de civilizație,ucid și distrug tot ce li se părea potrivnic sau păgân. Imperiile aztec și incas se prăbușesc în câțiva ani sub loviturile conchistadorilor, care au extins stăpânirea Spaniei în America Centrală (actualele Mexic și Texas) și în aproape întreaga Americă de Sud (cu excepția Braziliei portugheze).

Alte descoperiri

Celelalte puteri europene nu sunt de acord cu împărțirea lumii între spanioli și portughezi și încearcă să-și realizeze propriile imperii coloniale, dar sunt obligate să caute alte drumuri spre Indii, mai ales prin nord.

Englezii, prin genovezul Giovanni Caboto (John Cabot), explorează între 1497 și 1498 țărmurile nord-estice ale Americii de Nord, ajungând în Noua

Columb întâmpinat de băștinași

Istoria altfel

- Mulți călători au căutat regatul Preotului Ioan, suveran creștin despre care se credea că ar fi fost stăpânul unui teritoriu imens și extraordinar de bogat, aflat undeva dincolo de spațiile stăpânite de musulmani. Stabilirea legăturii cu acest suveran creștin (situat mai întâi în Asia, apoi, pe măsură ce teritoriile asiatice erau cunoscute europenilor, în Africa) era văzută de capetele încoronate ale Europei și de unii oameni ai Bisericii drept o posibilitate de a prinde lumea musulmană ca într-un clește și a elimina amenințarea pe care considerau că o reprezintă Islamul.

Cronologie

- **1271:** începe călătoria lui Marco Polo către China
- **1325–1354:** călătoriile lui Ibn Battuta
- **1415:** portughezii cuceresc Ceuta, pe coasta nordică a Africii
- **1487:** Bartolomeo Diaz ocolește Capul Furtunilor, numit apoi Capul Bunei Speranțe
- **1492:** Columb pleacă spre vest cu trei corăbii (3 august)
- **1498:** Vasco da Gama ajunge în India
- **1500:** Cabral ajunge în Brazilia
- **1519–1522:** expediția lui Magellan

Capitolul 1

3. Se temeau că îi vom mânca sau îi vom da unei morți crude, deoarece spaniolii, pentru ca nimeni, pe drumul spre Guyana sau chiar în Guyana să nu poată să vină să vorbească cu noi, convinseseră toate popoarele că suntem mâncători de oameni și canibali; dar când bieții bărbați și femei ne-au văzut și când le-am dat mâncare și fiecăruia câte ceva sau altceva care era rar sau necunoscut la ei, au început să priceapă înțelepciunea și scopul spaniolilor, care, după cum ne-au mărturisit, le luau în fiecare zi și soțiile și fiicele și le foloseau pentru a-și împlini poftele. (...)

N-am văzut niciodată o țară mai frumoasă, nici priveliști mai pline de viață, coline așa răsărite ici și colo de-a lungul văilor, râuri șerpuiind în deosebite brațe (...) Și fiecare piatră pe care ne opream s-o luăm promitea fie aur, fie argint prin înfățișarea ei.

Sir Walter Raleigh, *Jurnal*, 1595

4. Râul Irtaș este tot atât de adânc și de lat ca Dunărea. Râul acesta nu este cunoscut de geografii vechi sau noi, greci sau latini, deoarece acest râu își are izvorul în munții cei stâncoși și curge prin locuri pustii și de nestrăbătut (...).

Nicolae Milescu Spătarul, *Jurnal de călătorie în China*

1. Pe baza sursei 3, comentați reproșul pe care Raleigh îl face spaniolilor care l-au precedat în regiunea Guyanei.
2. Analizați valorile băștinașilor pe care le respectă autorul. Care credeți că sunt motivele acestei atitudini?
3. Comparați modul în care acest călător descrie ținuturile în care călătorește cu descrierea făcută de Spătarul Milescu (sursa 4) regiunilor prin care a trecut. De ce credeți că Spătarul Milescu regăsește ținutul natal în peisajele noi?

Dicționar .....

Reconquista – termen prin care istoricii desemnează recucerirea de către creștini a teritoriilor pe care arabii le ocupaseră în Spania (secolele VIII–XV); se încheie în 1492, prin recucerirea Granadei.

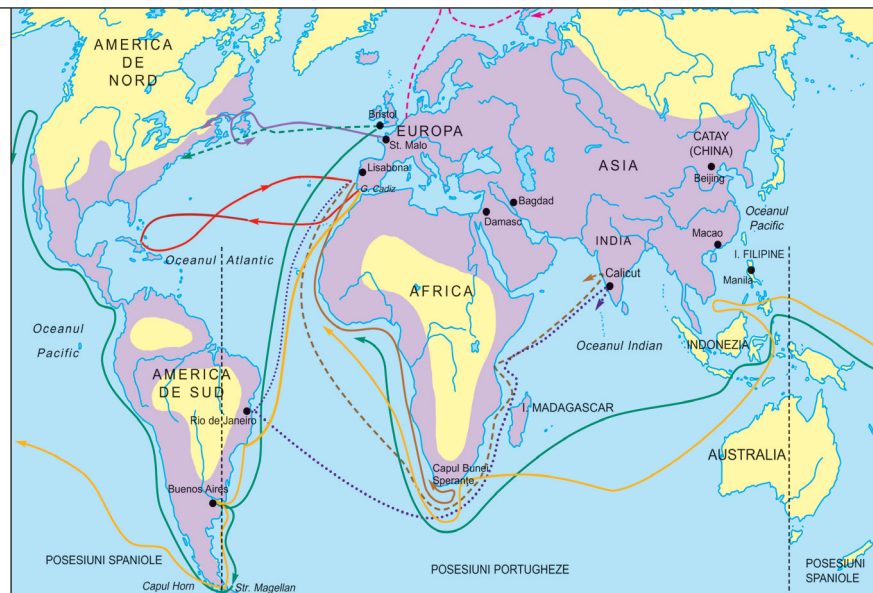
Scotie, Terra Nova, Labrador. Între 1577 și 1580, corsarul englez Francis Drake, înnobilit de regina Elisabeta I pentru serviciile sale, pornit în expediții de jaf și cucerire îndreptate împotriva spaniolilor, realizează o călătorie în jurul lumii. În 1610, Henry Hudson a explorat golful care îi poartă azi numele. În căutarea unui drum prin nord-est, englezii au pătruns, spre sfârșitul secolului al XVII-lea, în Marea Albă, de unde, pe uscat, au ajuns la Moscova, punând astfel bazele unor relații comerciale anglo-ruse.

Francezii au încercat să participe și ei la explorarea și exploatarea noii lumi; Jacques Cartier a cercetat, în 1534–1542, țărmurile Golfului Sfântul Lurențiu, în speranța găsirii drumului de nord-vest.

Olandezii au căutat drumuri spre nord-est, ajungând, prin Willem Barents, între 1594 și 1597, până la Marea Kara și Novaia Zemlia. Cu mijloacele tehnice ale epocii, din cauza condițiilor climaterice din apropierea regiunilor arctice, nu au reușit să ajungă în Indii prin nord-est, dar au făcut posibilă explorarea zonelor din sud. Astfel, în secolul al XVII-lea, prin expedițiile lui Abel Tasman (1642–1643; 1644), olandezii descoperă Noua Olandă, Tasmania, Noua Zeelandă. În toate aceste zone, aborigenii au fost deposedați de pământurile lor, siliți să se retragă în regiuni puțin propice modului lor tradițional de viață. Uneori, aborigenii au primit drepturi similare albilor de-abia în secolul al XX-lea.

Rușii realizează, la sfârșitul secolului al XVI-lea, expediții pe uscat, spre Siberia, pe care încep să o cucerească, prin acțiunea cazacilor, conduși de Ermak Timofeevici, și a negustorilor din familia Stroganov. La mijlocul secolului al XVII-lea, rușii ajungeau la Oceanul Pacific și la Oceanul Înghețat de Nord și Marea Ohotsk. A fost începutul procesului de rusificare a diverselor triburi de vânători și culegători care locuiau pe întinderile asiatiche, proces accentuat și mai mult în anii puterii sovietice.

CĂLĂTORIILE EUROPENE: PRINCIPALELE DIRECȚII (SEC. XV–XVI)

<p>— Călătoria lui Bartolomeu Diaz (1487–1488)</p> <p>— Prima călătorie a lui Cristofor Columb (1492–1493)</p>	<p>— Călătoria lui John Cabot (1494)</p> <p>— Călătoria lui Vasco da Gama (1497–1498)</p>	<p>--- Linia de împărțire a lumii între portughezi și spanioli (Tratatul de la Tordesillas, 1494)</p> <p>— Călătoria lui Pedro Cabral (1500–1502)</p>	<p>— Călătoria lui Jacques Cartier (1534–1536)</p> <p>— Călătoria lui Francis Drake (1577–1580)</p>	<p>— Călătoria lui Fernando Magellan (1519–1522)</p> <p>— Călătoria lui Willem Barents (1594–1597)</p>	<p>— Zone neexplorate</p>
--	---	---	---	--	---------------------------

Între călătoriile organizate de ruși trebuie plasată și cea a spătarului Nicolae Miclescu, trimis în 1675 de către țarul Alexei Mihailovici spre China. Observațiile pe care le-a făcut despre natura și locuitorii din Siberia, Mongolia, China, consemnate în lucrarea sa *Jurnal de călătorie în China*, s-au dovedit extrem de valoroase pentru lărgirea orizontului geografic în secolul al XVII-lea.

Expedițiile europene continuă; în ultima treime a secolului al XVIII-lea, James Cook reușește, prin mai multe expediții care l-au dus în jurul lumii, să completeze cunoștințele acumulate, mai ales în ceea ce privește regiunile sudice, dar și relativ la coastele nord-vestice ale Americii de Nord, Alaska și Strâmtoarea Bering.

Epoca modernă

Descoperirile geografice din epoca modernă au dus nu doar la lărgirea orizonturilor geografice, ci și la importante schimbări în mentalitățile oamenilor. Europeanii au început să prindă gustul călătoriei, iar întreaga optică asupra acesteia s-a schimbat radical. Dacă în preajma și la începutul anilor 1700, europeanii erau încă foarte atașați de stabilitate, inclusiv la nivelul elitelor, pe parcursul aceluiași secol percepțiile spațiale se modifică radical, Diderot ajungând până în Rusia, iar Voltaire călătorind aproape în întreaga Europă. Călătoria devine o modalitate de cunoaștere științifică, oferă noi spații de instalare a misiunilor religioase, iar în secolul al XIX-lea capătă importante valențe educative. Un călător francez din prima treime a secolului al XIX-lea considera călătoria „complementul indispensabil al oricărei educații cât de cât elevate”, pentru că aceasta face realitățile și evenimentele la care participă direct călătorul „mai ușor de înțeles și de apreciat decât toate teoriile sofisticate și dicționarele lipsite de culoare, răspândite în lume de miile de guri ale tiparului”.

În secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, expedițiile maritime continuă, dar, în general, ceea ce se urmărește acum este explorarea zonelor din interiorul continentelor descoperite în zorii epocii moderne.

Este inițiată cercetarea Africii, în care interesele pur științifice, de cartografiere și inventariere a florei și faunei, se îmbinau cu dorința convertirii populației locale și mai ales cu cea de cucerire, colonizare și exploatare a noilor teritorii. Ilustrativ este exemplul exploratorului scoțian David Livingstone, care, plecat ca medic și misionar în Africa, organizează mai multe expediții prin care străbate Africa centrală de la est la vest și înapoi, descoperă Cascada Victoria și numeroase cursuri de apă, cercetează lacurile Nyassa și Tanganyika etc. Henry Stanley, plecat în Africa pe urmele lui Livingstone, despre care nu se mai știa nimic, cercetează alături de acesta o serie de regiuni, participă apoi la alte expediții, identificând unul dintre izvoarele Nilului, dar se implică și în politica regatului belgian de realizare a imperiului colonial african.

Spre sfârșitul secolului, la expedițiile africane participă și români, precum Dimitrie și Nicolae Ghica-Comănești, care cercetează Peninsula Somalia în 1895–1896. George și Dimitrie Strat, alături de Nicolae Rosetti, fac în 1897 o călătorie în Dahomey și Gabon.

În aceeași perioadă, românii se implică și în expediții științifice organizate în alte regiuni ale lumii. Inginerul român Iuliu Popper a călătorit în Extremul Orient, prin Siberia, a ajuns în Alaska, Mexic și Cuba. Cele mai importante dintre expedițiile sale sunt cele din sudul Argentinei, în Țara de Foc, unde

*Emil Racoviță (1868–1947),
biolog, speolog și explorator român*

Cronologie

- **1581:** începe expediția lui Ermak Timofeevici în Siberia
- **1642–1643:** prima expediție a lui Abel Tasman
- **1675–1678:** călătoria în China a lui Nicolae Miclescu Spătarul
- **1728:** Vitus Bering descoperă strâmtoarea care desparte Asia de America
- **1768–1779:** expedițiile lui James Cook
- **1849–1873:** David Livingstone explorează Africa, fiind primul european care a traversat acest continent de la vest la est
- **1886:** Iuliu Popper începe expediția în Țara de Foc
- **1897:** începe expediția antarctică belgiană la care a participat și Emil Racoviță
- **1909:** Robert Peary atinge Polul Nord
- **1911:** decembrie, Roald Amundsen ajunge la Polul Sud
- **1912:** ianuarie, Robert Scott atinge Polul Sud, corectând estimările lui Amundsen. Pe drumul de întoarcere, toți membrii expediției își pierd viața

Capitolul 1

ILARIE MITREA (1842–1904)

S-a născut la Rășinari, lângă Sibiu, într-o familie de oieri veniți din Țara Moșilor. După ce a absolvit Facultatea de Medicină din Viena, a plecat în Germania, unde s-a angajat medic pe o navă care făcea cursa Hamburg-Brisbane. Este primul român care a ajuns în Australia (fapt confirmat de un certificat emis la Brisbane, la 14 august 1865, cu aprecieri asupra comportării sale ca medic în timpul călătoriei).

În anul 1866, se angajează ca medic militar în corpul expediționar austromexican; s-a apropiat de revoluționarii mexicani conduși de Benito Huarez. De aceea, i s-a interzis practicarea medicinei. A studiat cu mare interes oamenii, locurile și natura din Lumea Nouă.

Apoi s-a angajat ca medic în armata olandeză și a plecat în Indonezia (pe atunci colonie olandeză sub numele de Indiile Olandeze), unde a rămas mai mulți ani (1870–1903). Aici a explorat regiuni puțin cunoscute ale arhipelagului indonezian, precum și Noua Guinee, adunând materiale etnografice, mineralogice, faunistice, floristice.

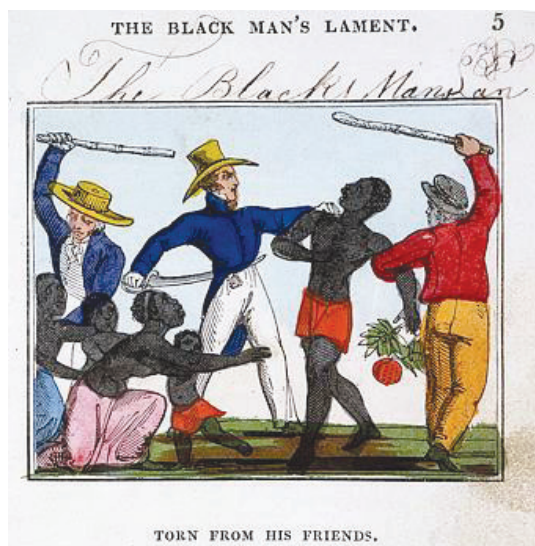
explorează teritoriul acționând, în același timp, în favoarea protejării băștinașilor. Spre sfârșitul secolului, naturalistul român Emil Racoviță participă la expediția vasului *Belgica* în Antarctica, prima organizată în scopuri pur științifice și prima care a iernat la o latitudine atât de sudică (71°31'). Racoviță realizează cercetări complexe asupra florei și faunei din America de Sud și din Antarctica, realizând un studiu aprofundat asupra balenelor, pinguinilor și a altor specii din această zonă.

La începutul secolului al XX-lea, sunt atinși cei doi poli ai Pământului. Cu toate că expedițiile au continuat și chiar și azi mai există zone unde omul sau cel puțin cel pornit din lumea „civilizată”, încă nu a ajuns (unele regiuni ale junglei amazoniene, de exemplu), Terra nu mai are mari secrete. Rămâne ca oamenii să fie în stare să conserve ceea ce au descoperit, să nu mai distrugă natura printr-o exploatare irațională, să nu riște astfel distrugerea propriei civilizații.

Contactele cu alte culturi au dus, în cele din urmă, la definirea antropologiei, știință care își propune să studieze diversitatea umană. Pe baza observațiilor făcute de antropologi, și-a făcut loc treptat, în conștiința occidentalilor, ideea despre necesitatea conservării diversității culturale, despre dreptul fiecărei culturi la existență. „Celălalt” nu mai trebuie „civilizat”, redus la standardele europene, cum s-a întâmplat adesea în istorie, ci poate și trebuie să își conserve specificul propriu, în beneficiul întregii umanități.

Consecințele marilor descoperiri geografice

- Completarea cunoștințelor geografice și științifice despre lume.
- Descoperirea unor noi continente și a unor teritorii din Lumea Veche până atunci necunoscute europenilor.
- Formarea imperiilor coloniale.
- Descoperirea de noi surse de metale prețioase (minele de argint de la Potosi, controlul european asupra aurului sudanez), care permit expansiunea economică a Europei.
- Schimbul de plante și animale între Lumea Veche și Lumea Nouă: europenii introduc în America o serie de culturi, precum grâul, vița-de-vie, animale, precum calul, vitele mari; aduc de acolo cartoful, porumbul, roșiile, fasolea, ardeii, tutunul, curcanul etc.; din Asia pătrund pe scară mai largă orezul și bumbacul, acesta din urmă introdus în colonii.
- Unificarea microbiană a lumii: europenii declanșează un genocid în rândul populației autohtone din America și prin bolile care pentru ei nu mai erau mortale, precum gripa și variola, dar față de care cei din Lumea Nouă nu aveau imunitate; se estimează că datorită șocului microbian au dispărut, în primele secole, între 70 și 90% din populația indigenă; europenii au adus din America sifilisul.
- Noi rute comerciale, care uneau Europa, Africa, America, pe de o parte, și Europa cu Asia, pe de alta; negoțul cu sclavi negri din Africa reprezintă o componentă importantă a acestui comerț internațional; centrul economic al lumii se deplasează din Mediterana și Marea Nordului în Atlantic, implicând declinul unor foste puteri comerciale, precum orașele italiene, și conducând la ridicarea altora, precum Olanda și Anglia.

Negustori de sclavi (gravură, 1826)

- Creșterea aflului de metal prețios; are loc așa-numita „revoluție a prețurilor” (creștere constantă și ireversibilă a prețurilor, înregistrată în Europa de la începutul secolului al XVI-lea), care s-a propagat, prin circuitele comerciale din porturile unde intrau metalele prețioase, în întreaga Europă. „Revoluția prețurilor” contribuie, alături de alți factori economici și sociali, la declanșarea crizelor care vor marca trecerea către societatea modernă. Aceste crize de la începutul secolului al XVI-lea sunt legate de importante transformări sociale, soldate cu pauperizarea unor importante mase de oameni și cu inițierea, în consecință, a unor soluții de asistare a săracilor, dublate de măsuri coercitive dure la adresa claselor populare (cerșetoria, vagabondajul, refuzul muncii, în general, încep să fie considerate delictive și să fie pedepsite în consecință).
- Se pun bazele unificării economice a lumii, în ceea ce Wallerstein și Braudel au numit „economia univers” a epocii moderne.
- Se inițiază contacte între culturi care nu se cunoșteau sau care aveau noțiuni vagi una despre cealaltă; la nivelul imaginarului, europenii trebuie să redefinească în permanență imaginea celuilalt, în care văd uneori barbarul feroce, iar alții „bunul sălbatic”. De partea cealaltă, indigenii văd în europeni cuceritori fără scrupule, care le-au adus sclavia, bolile, exploatarea; foarte puțini văd un aspect pozitiv rezultat din convertirea la creștinism. Cele două imagini, concurente, dar și complementare, stau și astăzi la baza multor conflicte și probleme care trebuie rezolvate.

Antoine Augustin Parmentier (1737–1813), agronom și farmacist, a generalizat cultura cartofului în Franța

5. Va trebui să dorim ca și cultura și consumul cartofului (...), să nu se mai lase așteptate și să devină o obișnuință. Cartoful este unul din produsele cele mai avantajoase și mai ușor de cultivat, un aliment dintre cele mai sănătoase și hrănitoare și care poate duce mari beneficii chiar și în condițiile scumpei cerealelor. (...)

Abatele Terray,
Cultivarea cartofului, 1773

6. Porumbul este poate cea mai importantă plantă care ar putea fi introdusă în cultura agricolă într-o țară al cărei climat îl avantajează. Recolta sa este mult mai sigură decât producția de grâu, iar cultivarea porumbului în ceea ce privește hrana populației este cu atât mai importantă cu cât necesitatea consumului populației unei țări variază mult în funcție de cultivarea sau nu a acestei culturi...

Arthur Young,
Călătorii în Franța, 1787–1789

1. De ce credeți că a fost necesar mult timp pentru ca europenii să accepte și să folosească noile plante?
2. Cunoașteți alte bunuri (produse sau idei) provenite din alte regiuni și față de care europenii sau românii au fost, la început, foarte reținuți? Cum explicați această atitudine?

Exerciții.....

1. Argumentați interesul manifestat de europeni pentru călătorii și descoperiri geografice. Pentru a vă susține părerea, folosiți și cunoștințele de geografie, psihologie, filosofie, religie.
2. Explicați de ce aceste călătorii devin o preocupare după jumătatea secolului al XV-lea și nu mai devreme.
3. Formulați atuurile pe care le aveau Portugalia și Spania și care le-au permis să dețină inițiativa călătoriilor. Credeți că Țările Române puteau susține astfel de proiecte?
4. Pe o hartă a lumii, marcați „țintele” călătoriilor din secolele XVI–XVIII. Comparați imaginea obținută cu o hartă a imperiilor coloniale din secolul al XIX-lea. Cum explicați faptul că Portugalia și Spania nu și-au menținut imperiile coloniale?
5. Pe baza consecințelor marilor călătorii, evaluați importanța schimburilor de bunuri și valori dintre regiunile descoperite și europeni. Comparați părerea voastră cu cea formulată de sursa 2.
6. Sunteți de acord cu afirmația „la nivelul imaginarului, europenii trebuie să redefinească în permanență imaginea celuilalt, în care văd uneori barbarul feroce, iar alții «bunul sălbatic». De partea cealaltă, indigenii văd în europeni cuceritori fără scrupule, care le-au adus sclavia, bolile, exploatarea; foarte puțini văd un aspect pozitiv rezultat din convertirea la creștinism. Cele două imagini, concurente, dar și complementare, stau și astăzi la baza multor conflicte și probleme care trebuie rezolvate”? Formulați răspunsul folosind cunoștințele despre istoria secolelor XIX–XX.

*Biserica episcopală
de la Curtea de Argeș (secolul al XVI-lea)*

Dictionar .....

Clasicism – curent artistic și literar apărut în Franța în secolului al XVII-lea; era imitată arta Antichității greco-romane, considerată model de furmusețe și armonie; ideal estetic și de societate al veacului al XVII-lea francez și european, definit prin respectul regulii, măsurii și al principiilor.

Conștiință europeană – conștiința apartenenței la cultura și la civilizația Europei.

Cosmopolitism – doctrină, opinie specifică secolului al XVIII-lea, care trimite la ideea de acceptare a diversității.

Europocentrism – doctrină care pune în miezul preocupărilor de orice natură cultura și civilizația Europei.

Iluminism – concepție culturală și politică din veacul al XVIII-lea, caracterizată prin respingerea autorității și fanatismului în numele acceptării diversității, progresului și rațiunii.

Romantism – mișcare artistică și literară care a apărut în Europa secolului al XIX-lea, caracterizată prin respingerea raționalismului epocii Luminilor și a clasicismului.

*Călători străini despre civilizația din spațiul românesc în Evul Mediu și la începuturile epocii moderne

Despre călătorie și călători

Gustul pentru călătorie a fost stimulat deopotrivă de Renaștere și de marile descoperiri geografice. Pe atunci, călătorii voiau să exploreze noi spații sau să regăsească antichități demult dispărute. Relatările lor, ca și întreaga literatură ce s-a dezvoltat în jurul acestora, căci exotismul noilor lumi invita și la călătorii imaginare ori la explorarea unor ținuturi utopice, au determinat în timp conturarea unei adevărate conștiințe europene. Veacul al XVII-lea însă nu a fost unul al călătoriilor, ci, dimpotrivă, al imobilismului, cărturarii europeni fiind mai degrabă interesați să consolideze identitatea culturală a bătrânului continent. Dar această conștiință europocentristă nu a stăruit decât până către sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor, când reapărea interesul pentru călătorie. O călătorie care lărgea perspectiva și care, mai ales, relativiza ceea ce părea până atunci o evidență: Europa nu era singura, unica expresie culturală veritabilă, ci avea alternative. Așadar, nu mai erau explorate lumi necunoscute sau utopice, ci mai degrabă diferențele ori particularitățile celor cunoscute. Era vorba de o călătorie de informare în profunzime, căci filosofii iluminiști se străduiau să găsească modele, sugestii pentru explicarea societății timpului lor. Mai târziu, călătoria romantică de la sfârșitul veacului al XVIII-lea și din prima parte a celui următor dobânda o nouă caracteristică. Relatările sau literatura peregrinilor din epocă, atente la diferențele și particularitățile deja remarcate de iluminismul european, se atașau sentimental de anumite civilizații, culturi, locuri sau oameni.

Așadar, călătoria putea fi una de explorare a noilor spații sau civilizații, de documentare atentă a lumii mai puțin cunoscute, de apropiere afectivă de locurile uitate și redescoperite. Călătoria putea fi și una imaginară sau imaginată, strict literară. Aici lumea și lumile puteau fi infinite, căci nu trebuiau bătute drumurile mereu pândite de primejdii, ci numai lăsat gândul să zboare prin universuri utopice, inexistente, formal stabilite fie dincolo de oceane, alături de băștinașii din America, fie dincolo de spații, alături de extraterestri.

1. În linii mari, relatările călătorilor străini credem că parcurg patru faze. În prima, umaniștii descoperă romanitatea românilor. (...) În a doua fază, din secolul al XVII-lea mai ales (...), sunt văzute de îndată obiceiurile, care au un caracter solemn sau sunt marcate de prestigiul tradiției. (...) În a treia fază (...), cei care străbat teritoriul român în acest răstimp sunt intelectuali care împărtășesc idealuri ale secolului Luminilor, acelea care întrevădeau o umanitate eliberată de asupra și ignoranță. (...) Generația următoare de călători și cărturari străini va pleda, în general, cauza română, întrucât va identifica, pe lângă prestigiul tradiției, capacități ce îndreptățesc întregul popor la o viață demnă.

Alexandru Duțu, *Modele, imagini, privesți*

Cine erau călătorii? O specie aparte de oameni, iscoditori, neobosiți, temerari. Erau cărturari care călătoreau pentru simplul motiv că voiau să înțeleagă mai bine lumea, exploratori de vocație, diplomați, militari sau prelați în misiune, exilați ori fugari, jurnaliști interesați de tot felul de exotisme, suferinzi reali sau închipuiți sperând că-și vor găsi leacul, tineri la studii ori în căutarea unei cariere sau pur și simplu a aventurii. Tuturor le datorăm admirabile impresii de călătorie, istorii și jurnale obiective sau subiective, memorabile pagini de literatură, rapoarte consistente diplomatice, militare ori științifice, care ne ajută astăzi să înțelegem mai bine mentalitățile cu care porneau la drum și prejudecățile afișate în timpul peregrinărilor prin lumile descoperite, explorate, imaginate.

Călători străini în Principatele Române

Călătorii care băteau drumurile Orientului sau pe cele ale bătrânului continent european au inclus în itinerarele lor și Principatele Române. Primii au apărut pe la sfârșitul veacului al XIV-lea, dar cele mai multe date le avem de prin secolul al XVI-lea. Atunci, umaniștii descopereau în Moldova, Transilvania și Țara Românească un neam care se trăgea din vechii coloniști ai Romei imperiale din Dacia. Latinitatea limbii românilor, așa cum o sesizau călătorii europeni prin ținuturile carpatice sau de la Dunărea de Jos, era în fapt o expresie a redescoperirii unei Antichități glorioase. Întâlnim astfel de idei, pe lângă cele referitoare la pământul românesc, la cultura, la moravurile, la practicile socio-politice ale autohtonilor, în lucrarea *De situ Transilvaniae, Moldaviae et Transalpinae* (1549), pe care o datorăm umanistului și diplomatului din Dalmația, Anton Verancsics, primat al Ungariei, sau în memorialul aventurilor și călătoriilor întreprinse de genovezul Franco Sivori alături de domnitorul Petru Cercel.

În veacul al XVII-lea, călătorii au accentuat ideea latinității limbii române și a originii comune romane a moldovenilor, transilvănenilor și valahilor. Au făcut-o pe rând, în rapoartele lor de misiune, prelații catolici Nicolo Barsi, Marco Bandinus sau pastorul german Conrad Jacob Hildebrandt, precum și călătorii din Insulele Britanice, literatul William Lithgow (*The Total Discourse of the Rare Adventures...*, 1632) ori naturalistul Edward Brown (*A Brief Account of Some Travels in Hungaria, Servia, Bulgaria...*, 1673).

Veacul al XVIII-lea a reprezentat un moment aparte în istoria călătoriilor prin Principatele Române. Era epoca în care peregrinii secolului Luminilor nu căutau numai excentrice antichități și moravuri, ci se străduiau să înțeleagă și să-și explice diferențele, particularitățile locale, pornind de la modul specific al românilor de a se defini pe ei înșiși. Iar jurnalele și relatările lor de călătorie erau pline de astfel de detalii. Astfel, un gânditor politic de marcă, Jeremy Bentham, în trecere prin Țara Românească pe la 1786, era impresionat de faptul că găsea la București un teatru italian și câțiva discipoli ai lui Helvetius. Alți englezi, precum doctorul James Dallaway și profesorul de botanică de la Oxford, John Sibthorp, care străbăteau Transilvania și Valahia prin 1794, sesizau în viața românilor, fie în momentele solemne, fie în cele cotidiene, mentalități ce duceau cu gândul la străvechea civilizație romană.

Boier din Țara Românească
(gravură din secolul al XVIII-lea)

2. Înfățișarea românilor

Felul îmbrăcăminții bărbaților este frumos și impunător, cu haina lungă întocmai ca a polonilor, ungarilor și turcilor, totuși mai aleasă. Pe cap poartă niște pălării *alla schiavona*, cum de altfel poartă și polonii și ungurii. Călăresc foarte bine pe cai frumoși, turcești și arăbești, căci cei din țară sunt buni mai degrabă pentru război, pentru trăsură și pentru căruțe, decât pentru a fi întrebuințați la oraș. Bărbații sunt de statură falnică, mai curând decât altfel și poartă bărbi lungi. Femeile se îmbracă aproape toate după moda turcească, cu rochii lungi, fuste, iar pe cap poartă niște năframe de bumbac foarte albe, încât par a fi turbane turcești, care le stau foarte bine; sunt femeile cu pielea albă, frumoasă și fermecătoare la vorbă.

Franco Sivori, *Memorial de călătorie*

Mănăstirea Radu Vodă din București
(secolul al XVIII-lea, acuarelă de Preziosi)

3. Orient și Occident

Bucureștiul este un oraș important, cu aproape 90 000 de locuitori; este, în general, un oraș al luxului și al plăcerilor! Numele său vine de la cuvântul românesc „bucurie”. Ca și Napoli, tot un oraș al voluptății, Bucureștiul este așezat în preajma unor vulcani; cutremurele de pământ din ultimii ani i-au făcut pe locuitorii săi să-și construiască doar case cu un singur etaj; astfel populația este răspândită pe un spațiu foarte mare. Prin cartiere (mahalale) nu sunt puține familiile, chiar și cele modeste, care ocupă singure câte o casă. Fiecare are grădina proprie și (...), chiar fără să părăsim orașul, putem găsi înăuntrul zidurilor una dintre cele mai pitorești și agreabile promenade ce se poate face în Europa.

Bucureștiul amintește foarte mult de Madrid și această afinitate între cele două capitale se explică prin aceea că trecerea turcilor, în primul caz, respectiv a arabilor, în cel de-al doilea, a lăsat la fiecare pas un număr de obiceiuri, costume, chiar monumente orientale.

Hippolyte Desprez, citat în *Album Moldo-Valaque, ou guide politique et pittoresque à travers les Principautés du Danube*, Paris, 1848

În fine, în perioada romantică, o bună parte dintre occidentalii ce treceau prin Principate descriau atent marile momente ale istoriei românilor, evocau latinitatea și continuitatea culturală a autohtonilor, insistând asupra perspectivelor economice și politice pe care le aveau aceste țări din Europa Orientală. Nu lipseau nici notațiile de pitoresc sau de exotic atât ale peisajului, cât și ale obiceiurilor culturale, politice și sociale ale românilor. Așa făcea cărturarul și publicistul francez Saint-Marc Girardin, ce străbătea în 1836 Țara Românească și-și făcea cunoscute impresiile sale de călătorie în *Journal des Débats*, sau consulul Étienne-Adolphe Billecocq care, împreună cu artiștii Charles Doussault și Michel Bouquet, publicau la Paris un frumos *Album moldo-valah* în 1848.

Principatele Române au început să fie numite, atât de străini, cât și de autohtoni, „Belgia Orientului”, aluzie la statutul de neutralitate internațională pe care-l doreau oamenii politici de la București și lași pentru noul stat. Mai târziu, acest stereotip va fi asociat și României. El amintea de modelul constituțional belgian, preluat în parte de elita politică românească la 1866. În același timp, se referea la perspectivele economice care se deschideau României în a doua parte a veacului al XIX-lea, sugerând că tânărul stat de la Dunărea de Jos ar putea cunoaște, din acest unghi de vedere, destinul Belgiei de la mijlocul veacului, care și-a fructificat magistral astfel de oportunități. Sunt idei care se regăsesc în relatările călătorului francez Léon Hugonnet (*Six mois en Roumanie*, 1875) sau ale cărturarului belgian Émile de Laveleye (*En Roumanie. Souvenirs de voyage*, 1886).

4. Firea românilor

Muntenii sunt prin firea lor oameni nestatornici, îndrăgind norocul, și mai degrabă se lasă pe tânjală fără a se îngriji să deprindă un meșteșug sau să practice vreo artă. Populația mijlocie și țăranii se îndeletnicesc cu munca câmpului, iar boierii cu slujba la curte, cu călăritul, cu întreceri ostășești și cu vânătoria.

Muntenii obișnuiesc mult să facă mese mari, cu multă mâncare și băutură și la banchetele lor e multă muzică după obiceiul lor, mai curând barbară decât altminteri. Mâncările lor sunt alese și bine gătite; cu toate acestea principiile obișnuia să mănânce totdeauna feluri gătite italienește și ținea în acest scop servitori italieni și francezi foarte iscusiți.

Muntenii sunt foarte atenți la lucruri mărunte; cred în visuri și în prevestiri; nu se îngrijesc prea mult de conștiința lor, deoarece trăiesc mai mult după legea firii decât după religie. Și ca oameni lipsiți de știință de carte și care n-au cine să-i învețe cum trebuie să trăiască creștinește, ei nu socot drept păcat multe lucruri grave sau se prefac și consideră că nu le știu. În schimb, sunt foarte grijulii cu posturile mici și mari, astfel că s-ar lăsa mai bine să moară decât să calce o zi de post, chiar dacă ar fi siliți la acest lucru și de foame, și de boli necruțătoare.

Franco Sivori, *Memorial de călătorie*

Franco Sivori

Franco Sivori a trăit în a doua parte a veacului al XVI-lea. Era fiul lui Benedetto, un negustor din Genova. Tânărul Sivori lua drumul Messinei în anii 1570 pentru a se iniția în tainele negoțului, iar după 1581 îl aflăm alături de viitorul domn al Țării Românești, Petru Cercel, în drum spre Constantinopol. Familia lui Sivori chiar l-a creditat pe Petru, care a obținut tronul valah în 1583. După numai doi ani, Petru Cercel era nevoit să părăsească Valahia, dar în acest răstimp, genovezul rătăcitor a avut răgazul să cunoască țara stăpânului său. Au urmat apoi ani lungi de exil, care l-au dus pe Petru, dar și pe însoțitorul său, Franco, la Viena, la Roma, la Veneția. În 1589, cei doi se despart, Petru Cercel îndreptându-se din nou spre Constantinopol.

Prin 1588, Franco Sivori a început să redacteze un memorial în care consemna sărguincios aventurile și călătoriile sale alături de Petru Cercel. Inițial, textul a fost destinat unor eventuali sprijinitori ai principelui valah pribeag. Ulterior, după moartea lui Petru (1590), memorialul a fost amplificat și probabil trebuia încredințat tiparului. Însă nu a avut nici această soartă. De-abia în veacul al XX-lea, mulțumită strădaniei unor reputați istorici români, paginile scrise de Franco Sivori au ieșit din Arhivele Vaticanului și au fost aduse sub ochii noștri.

Albumul moldo-valah

În august-septembrie 1848, apărea în jurnalul „L'illustration” un însemnat grupaj referitor la Principatele Române. Ne referim la *Albumul moldo-valah*, al cărui text, redactat în 1847 de diplomatul francez Étienne-Adolphe Billecocq, era însoțit de numeroase ilustrații ce purtau amprenta artiștilor Michel Bouquet și Charles Doussault.

Dar cine erau protagoniștii acestui moment? Étienne-Adolphe Billecocq era un diplomat cu experiență, care condusese misiuni diplomatice în Suedia și Imperiul Otoman, fiind numit apoi consul general la București în 1839. Michel Bouquet se remarcase de-a lungul timpului ca un specialist al picturii pe porțelan. În 1843, el publica la Paris o colecție de gravuri intitulată *Vues et costumes pittoresques de la Valachie*, realizate pe parcursul călătoriei sale în Principatele Române în 1840. Charles Doussault zăbovise și el ceva vreme în Țara Românească și Moldova, însoțindu-l pe prințul Albert al Prusiei în vizita sa prin Principate (1843).

Diplomatul francez credea că Rusia („Noul Goliat”, cum o numea în text) practica un fals protectorat asupra Moldovei și Țării Românești, el fiind convins că acestea vor sfârși prin a fi anexate, așa cum se întâmplase și cu Polonia. De aceea, sugera puterilor occidentale să reflecteze serios la situația politică a Principatelor Române, care reprezentau, cel puțin în opinia sa, cheia echilibrului european și una dintre condițiile de bază ale menținerii integrității Imperiului Otoman. Pentru a justifica această reflecție, diplomatul francez contura o imagine a românilor ce avea trei dimensiuni. Întâi era vorba de tradiția istorică, legendară, care trimitea la originea latină a românilor, la momentele eroice ale Evului de Mijloc, apoi de specificitatea ortodoxă a spiritualității autohtone și, în fine, de profilul civilizației Principatelor din acele vremuri, marcat de amestecul cultural dintre Orient și Occident.

*Uliță din București în 1841
(desen de Charles Doussault)*

Exerciții.....

1. Analizați comparativ cauzele și consecințele călătoriilor din secolul al XVI-lea în spațiul extraeuropean și în cel românesc. Explicați asemănările și deosebirile constatate.
2. Împreună cu un coleg, comentați caracteristicile călătoriilor din secolul al XVIII-lea în spațiul extraeuropean și în cel românesc.
3. Cine sunt „călătorii”? Scrieți „portretul robot” al unui călător din secolul al XVII-lea. Verificați dacă acest portret i se potrivește lui Franco Sivori.
4. Ce valori apreciază la români Franco Sivori? Ce defecte constată? Credeți că aceste aprecieri sunt influențate de faptul că textul era destinat unor eventuali sprijinitori ai principelui Petru Cercel? Pentru a vă formula răspunsurile, folosiți și sursele 2 și 4.
5. Analizați critic relatările călătorilor străini în Țările Române. Aveți în vedere și următoarele aspecte: pentru ce sau pentru cine a călătorit, pentru ce sau pentru cine a scris, la cât timp de la încheierea călătoriei a scris, dacă doar relatează sau/și interpretează cele văzute.

Nicolae Mănescu Spătarul (1636–1708), mare erudit numit de contemporanii săi „moldoveanul filosof”

1. Orașul Beijing are în partea de miazăzi două ziduri de o construcție puternică și se povestește că pe aceste ziduri pot alerga fără nicio piedică 12 călăreți, atât sunt de late, căci între ziduri au turnat pământ de l-au bătătorit (...)

Noaptea, în orașul Beijing veghează străji pe ziduri și pe ulițe, iar ziua străjuiesc în fața porților eunuci, care adună taxe de la toți aceia care intră în oraș, însă de la străini nu iau nimic. (...)

În orașul Beijing puține sunt ulițele care să nu fi fost așternute cu piatră, iar pe ulițe se află săpate fântâni și de amândouă părțile sunt săpate șanțuri mari îndreptate spre râuri și lacuri. Și când plouă, prin aceste șanțuri se scurge apa de pe ulițe și ulicioare, iar din curți apa de ploaie se scurge în ulițe tot prin niște tuburi.

Nicolae Mănescu Spătarul,
Jurnal de călătorie în China

Călători români acasă și în lume

Marile descoperiri geografice și internaționalizarea (la nivelul epocii, evident) a schimburilor economice și a relațiilor politice și diplomatice au contribuit la modificarea percepțiilor asupra unui tip anume de deplasare spațială, călătoria. Omul medieval, chiar atunci când era obligat să călătorească, imagina structuri de sociabilitate care să le înlocuiască pe cele similare din comunitatea stabilă, de care era obligat pentru o vreme să se despartă (caravanele de negustori, pelerinajele, companiile de tineri ucenici, care se deplasau în cadrul formării lor profesionale între diferite centre de producție etc.). Străinii, prin extensie călătorii, aveau dreptul de a se bucura de ospitalitatea celor pe care îi întâlneau în drumul lor, dar cel mai adesea erau priviți cu teamă și neîncredere. Începând de prin secolul al XVIII-lea, percepția asupra călătoriei se modifică. Oamenii străbat distanțe mult mai semnificative decât în secolele anterioare și nu doar pentru a face comerț sau pentru a se duce la război. Încep să se contureze călătoria științifică, cea educativ-instructivă, de studii, de plăcere (ca modalitate de petrecere a timpului liber) sau din simplă curiozitate.

Chiar dacă aceste evoluții sunt mai puțin semnificative în spațiul nostru, românii nu se situează în afara curentului general european. Ei călătoresc mai puțin nu numai pentru că aparțin unui tip de civilizație rurală și tradițională, mult mai atașată de stabilitate și imobilism, ci și din rațiuni politice, proprii acestui spațiu. Dominația otomană a limitat semnificativ posibilitățile de mișcare ale boierimii autohtone dincolo de granițele țării. Călători și literatură de călătorie au existat însă și în Țările Române.

Nicolae Mănescu Spătarul

Șirul lor este inaugurat de călătoriile învățatului moldovean Nicolae Mănescu Spătarul, la sfârșitul secolului al XVII-lea. *Jurnal de călătorie în China și Descrierea Chinei* sunt rezultatul observațiilor făcute de Nicolae Mănescu pe parcursul călătoriei sale în China, între anii 1675 și 1678. Acesta conducea o solie a țarului Rusiei, a cărei misiune era legată de sondarea posibilităților de stabilire de contacte comerciale, mai cu seamă, dar nu numai, între Rusia și China. Boierul moldovean fusese însărcinat însă și cu observarea și descrierea atentă a teritoriilor prin care urma să treacă și a populațiilor cu care avea să intre în contact. Atât lucrările, cât și autorul lor au fost cunoscuți și apreciați în Europa, nu doar la vremea respectivă, ci și mult timp după aceea. Nicolae Mănescu face figură de erudit al vremii sale. Mare boier moldovean, el își făcuse studiile la Iași, la Constantinopol și posibil la Padova. Cunoștea greaca veche și modernă, slavona, turca, araba și latina. Călătoria în China nu este singura sa experiență de acest gen, dar este cu siguranță cea mai spectaculoasă. Nicolae Mănescu Spătarul a călătorit în Europa și în Rusia, fie datorită diverselor însărcinări diplomatice pe care le-a primit, fie urmând în exil pe domnul care îi conferise dregătoria de mare spătar.

Călători în secolele XVII–XVIII

În Țara Românească, sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea au fost marcate de personalitatea lui Constantin Cantacuzino Stolnicul. Școlit la Târgoviște, Constantinopol, Padova, Constantin Cantacuzino cunoștea slavona, greaca și latina. El a ocupat mai multe dregătorii, între care pe cea de secretar al cancelariei externe a lui Constantin Brâncoveanu, participând activ la viața și la intrigile politice muntene, de unde i se va trage și sfârșitul. Ca și prietenul său moldovean Nicolae Milescu, a făcut călătorii de studii, a îndeplinit misiuni oficiale sau a fost obligat, în câteva rânduri, să ia calea exilului. Între 1665 și 1670 întreprinde marea călătorie spre Orientul Mijlociu, continuată cu țările din sudul, apusul și centrul Europei, în urma căreia ne lasă întâiul jurnal de călătorie redactat de un cărturar român direct în limba maternă (include și perioada studiilor la Padova). Din lungile drumuri pe care s-a preumblat, aduce în țară numeroase cărți, care, împreună cu cele de acasă, vor alcătui celebra bibliotecă a stolnicului de la Mărgineni. În afara jurnalului de călătorie, a scris o *Istorie a Țării Românești* și a alcătuit o *Schiță geografică a preainălțatei țări a Ungrovlahiei*, în fapt prima hartă a Țării Românești, tipărită la Padova în 1700.

Dimitrie Cantemir, la rândul său, este cunoscut pentru importante lucrări cartografice asupra Munților Caucaz (însoțind expediția țarului Petru I împotriva Persiei, în 1722) și a orașului Constantinopol.

În timpul domniilor fanariote, din rațiuni de securitate politică și militară, otomanii au limitat drastic libertatea de mișcare a românilor. În plus, secolul al XVIII-lea fanariot a fost o epocă zbuciumată și traumatizantă, în care deplasările oamenilor sunt mai mult pribegiri și băjeniri din fața armatelor sub diferite steaguri și prea puțin călătorii în adevăratul înțeles al cuvântului. Din ultima parte a secolului al XVIII-lea datează un jurnal anonim de călătorie, *Călătoria agricolă a boierului român Romani prin diferite părți ale Europei*, publicată între 1775 și 1780, într-o traducere germană la Nürnberg. Cu studii la Istanbul și probabil în câteva orașe europene, boierul oltean autor al jurnalului a călătorit inițial, din rațiuni economice, în Polonia și în statele germane, iar apoi ca pribeag, după ce fusese prizonier la turci, în Anglia, Italia, Spania, Portugalia, Olanda și orașele germane. Nu este un călător din stirpea erudiților săi înaintași, dar privește cu atenție domeniile care îl interesează, agricultura și meteorologia, își descrie propriile aventuri (pe mare mai ales) și e capabil să vadă partea de agrement a călătoriei, să admire ceea ce este frumos și să se întristeze în fața a ceea ce este urât.

Țara Românească
în 1700
(hartă
întocmită de
Constantin Cantacuzino)

GREGORIU ȘTEFĂNESCU (1836–1911)

Specialist în geologie și mineralogie, Gregoriu Ștefănescu a participat, ca reprezentant al României, la numeroase congrese geologice internaționale, care i-au oferit ocazia de a călători. Dintre numeroasele sale conferințe, două, ținute în 1892, au fost despre Niagara și despre râul Potomac. Acestea sunt rezultatul cercetărilor pe care le-a întreprins savantul român cu prilejul Congresului geologic internațional din SUA. Crezul savantului este exprimat în următoarele cuvinte: „în știință, mai cu seamă, numai datoria sau remunerarea nu sunt îndestulătoare, trebuie pasiunea lucrului, fără pasiune și fără dragoste nu se face mare lucru”.

BAZIL ASSAN (1860–1918)

Comerciant și inginer, a întreprins, în 1896, un periplu în regiunile polare nordice și, în 1898, o foarte ambițioasă călătorie în jurul Pământului, prima de o asemenea anvergură întreprinsă de un român. Cele două conferințe ale sale, „Călătorie în regiunile polare nordice” (1897) și „Călătorie împrejurul Pământului” (1899), s-au bucurat de un foarte mare succes, fiind apreciate de însuși regele Carol I.

NICOLAE GHICA-COMĂNEȘTI (1875–1921)

Descendent al familiei Ghiculeștilor, pasionat de aventura vânătorii, a întreprins o expediție în Africa (22 octombrie 1895–22 februarie 1896), aducând cu sine, în afară de minunate trofee de vânătoare, o serie de informații științifice și de precizări cartografice.

În secolul al XIX-lea, calea ferată aduce libertatea de mișcare (gravură de epocă)

IULIU POPPER (1857–1893)

Absolvent al Școlii Politehnice din Paris, Iuliu Popper a călătorit în Extremul Orient; nu i-au rămas străine Siberia, Alaska și, „stabil” în America de Sud, a devenit conducătorul unei expediții argentinene în Țara de Foc. Și-a sintetizat concluziile într-o broșură apărută la Buenos Aires: Țara de Foc, viața în extremitatea australă a lumii locuite. A fost membru al Societății Geografice Argentinene și membru corespondent al Societății Geografice Române.

Iuliu Popper a dat unor râuri din Țara de Foc nume românești: Rio Rosetti, Rio Ureche, Rio Lahovary; de asemenea, promontoriul sudic al estuarului Rio Grande a fost numit Țara Popper și unei câmpii i-a dat numele de Punta Sinaia.

Un nou model social

Odată cu revenirea la domniile pământene și cu instalarea treptată a climatului de efervescență novatoare, care va caracteriza întreg secolul al XIX-lea, călătoria se înscrie în noi paradigme. Călătoria și tipul de document în al cărui pretext se constituie, jurnalul de călătorie, capătă valențe educative, vehiculând și propunând un nou model social.

Constantin (Dinicu) Golescu este autorul unui astfel de tip de scriere *Însemnare a călătoriei mele (...)* făcută în anul 1824, 1825, 1826. Boier cărturar cu studii la Academia Grecească din București, a ocupat mai multe dregătorii importante și a avut preocupări filantropice (legate de școală, mai ales) și culturale semnificative. Călătoriile sale nu au la origine ideea de agrement, ci sunt dictate fie de funcțiile pe care le-a îndeplinit, fie de obligații familiale. A străbătut Transilvania, Banatul, Ungaria, Austria, Italia, Elveția și parte din teritoriile germane. *Însemnare a călătoriei mele* este o scriere care răspunde multor exigențe literare, cu o structură stilistică în mod voit complicată, fiind construită și redactată ulterior pe baza notelor de voiaj ale autorului. A fost considerată chiar o „mică utopie” expusă sub forma unei călătorii într-un spațiu real, „dar din care se rețin numai elementele necesare formării unui model utopic: societatea civilizată și activă al cărei exemplu Golescu îl propune compatrioților săi”.

Către jumătatea secolului al XIX-lea, apetitul oamenilor pentru călătorie crește semnificativ. Moda deplasărilor mai mari sau mai mici, în funcție de posibilitățile materiale ale celor implicați, se răspândește în straturi mult mai largi ale societății, iar motivațiile se diversifică pe măsura „democratizării” constante a acestor practici. Ion Codru-Drăgușanu, originar dintr-o familie țărănească făgărășeană și călător împătimit din prima jumătate a secolului al XIX-lea, mărturisea într-una dintre *Epistolele* sale: „nu putui rezista setei de noi experiențe (...) părăsii Bucureștii cu tânărul prinț G.G., care vrea să-mi arate parizieni și franci la ei acasă”. Călătoriile i-au fost ocazionate în general de slujbele pe care le-a îndeplinit, dar prilejul lor a fost întotdeauna căutat și dorit cu ardoare. Ion Codru-Drăgușanu este călător din curiozitate, „plecam să cerc rotundul lumii”, cum singur mărturisește, din dorința de „a cunoaște lumea mare” și de „a istorisi la întoarcere multe”. Cam în aceeași perioadă, pentru George Sion, „dintre plăcerile cele mai dulci care le gustă muritorii, amorul și călătoria sunt cele dintâi: cea dintâi gădilă inima, cealaltă gădilă sufletul”.

La jumătatea secolului al XIX-lea, călătoria înseamnă libertate, în primul rând de mișcare, dar și spirituală, imaginație, chiar. Pentru Vasile Alecsandri, „Adevăratul călător e acela care, când se pornește la drum, își propune să meargă unde îl duce fantezia lui, astăzi spre răsărit, mâni spre apus, astăzi pe mare, mâni pe uscat”. Pasiunea deplasărilor intrase în cotidian: „provincialul merge la Strungă, la Slănic (...), ieșeanul se hurducă în dilijans pe la Ems ori Baden (...)” (Dimitrie Ralet). Relatări de călătorie din această perioadă sunt, în marea lor majoritate, texte literare, fără ca descrierile să își piardă însă autenticitatea și veridicitatea. Acestea reprezintă observări complete și pertinente ale geografiei, structurilor sociale și politice, trecutului istoric, potențialului economic al locurilor descrise. Între călătorii români de la jumătatea secolului al XIX-lea se numără Vasile Alecsandri, Grigore Alexandrescu, Gheorghe

Asachi, George Barițiu, Nicolae Bălcescu, Dimitrie Bolintineanu, Timotei Cipariu, Ion Eliade Rădulescu, Ion Ghica, August Treboniu Laurian, Costache Negruzzi, Dimitrie Ralet, Alecu Russo.

Spațiile extraeuropene

La sfârșitul secolului al XIX-lea, românii încep să călătorească în spații extraeuropene. Unele dintre aceste călătorii stau sub specia turismului de diferite faktori, altele se înscriu mai curând în categoria explorărilor științifice de diverse tipuri (geografice, geologice, speologice, naturaliste etc.). Dintre călătorii exploratori ai acestei perioade îi putem aminti pe Luliu Popper (Țara de Foc și Patagonia), Dimitrie și Nicolae Ghica-Comănești, tată și fiu (Somalia), Bazil Assan (Oceanul Înghețat și regiunile arctice), Sever Pleniceanu (fluviul Congo), Ion L. Catina (Africa australă). Lor li se adaugă oamenii de știință ai acestei perioade, dintre care cei mai cunoscuți sunt Gregoriu Ștefănescu, geolog, mineralog, profesor universitar și membru al Academiei Române, și Emil Racoviță, naturalist și biospeolog, participant la prima expediție antarctică organizată la sfârșitul secolului al XIX-lea de Societatea Belgiană de Geografie.

2. Însemnare a călătoriei ce am făcut eu, Constantin Golescu, coprinzătoare de câte orașe am văzut și într-însele orice vrednic de însemnare, cum și prin sate sau pre drumuri orice deosebit lucru am văzut.

Așijderea și deosibirea neamurilor și a semănăturilor, cum și apele, și poștele, și orice obicei și faptă bună am văzut, spre folosul națiunii mele am însemnat, arătând și urmările cele rele ce cunosc că să urma în patria noastră, carele nelipsind, hotărât, nici noi cinste, nici norodul fericire nu putem dobândi (...).

Înfrenat de cunoștința micșorimii mele în științe și ascultări întru învățături, nu aș fi îndrăznit niciodată să apuc condeiu. Dar cum puteam, ochi având, să nu văz, văzând, să nu iau aminte, luând aminte, să nu aseamăn, asemănând, să nu judec binele și să nu pohtesc a-l face cunoscut compatrioților miei? Și cum puteam să nu însămnez cele văzute, dacă în toată călătoria și în privirea lucrurilor — celea mai multe vrednice de văzut — întovărășit de mulți oameni dintr-alte neamuri, îi vedeam pre toți însemnând și culegând binele, ca să-l facă cunoscut celor de un neam cu ei?

Binele l-au învățat oamenii întâi unii de la alții, neamurile mai pre urmă unul de la altul, precum vedem în istorii (...). Iar aceștia în toată Evropa cea luminată le-au revărsat și aceasta, din zi în zi sporindu-le, însutit roditoare le-au făcut. Și își fericește noroadele prin comunicația binelui adunat din călătoriile ce fac neamurile unile prin țările altora și publicarisindu-le prin cărți (...).

Spitalul nebunilor (de la Viena), pe carii n-am avut noroc să-i văz, căci nu mi-au dat voie dohtorul, cerându-mi destulă iertăciune, pricinuind că sunt îmbrăcat cu haine turcești și, cum mă vor vedea, toți să vor turbura atât, încât spitalul să va amesteca. Pentru care adevărat mi-au părut foarte rău, dar nu căci nu i-am văzut, ci de ciudă, pentru ce numai nebunii să nu poată suferi de a vedea turc, iar cei înțelepți și luminate neamuri în învățături și în cunoștința dreptăților omenirii își pun trupurile înaintea gloanțelor turcești, ca întâi ei să le poprească.

Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele*

Conacul de la Golești (jud. Argeș, secolul al XVII-lea), reședința lui Dinicu Golescu

Exerciții.....

1. Comentați cauzele pentru care, între secolele al XVI-lea și al XIX-lea, românii au călătorit mai puțin decât contemporanii lor din alte spații europene.
2. În ce condiții și cu ce rezultate a călătorit Nicolae Milescu Spătarul în China? Considerați că este un călător „tipic” de secol al XVII-lea?
3. Analizați descrierea făcută de Spătarul Milescu capitalei Chinei (sursa 1). Ce aspecte i-au atras atenția și de ce? Credeți că persoana care privește și relatează este un moldovean educat aflat în călătorie sau trimisul țarului?
4. Dinicu Golescu era adept al ideilor iluministe. Considerați că acestea pot fi regăsite și în argumentarea pe care o face în favoarea călătoriilor (sursa 2)?
5. Discutați, pe grupe, valorile pentru care pledează călătorul Dinicu Golescu.
6. Evaluați explicația dată de medicii din Viena pentru interdicția de a vizita un spital. Este aceasta credibilă? Se bazează pe realități istorice? Cum apreciați analiza făcută de Dinicu Golescu? La ce mentalități ale timpului său se referă?
7. Argumentați de ce, în secolul al XIX-lea, călătorii români cercetează spații extraeuropene. Formulați scopul acestor călătorii și precizați consecințele lor. Pentru răspunsul vostru, folosiți și cunoștințele de geografie.

Una dintre problemele istoriografice controversate în secolele al XIX-lea și al XX-lea este cea a continuității populației romanice la nordul Dunării. Substratul politic al acestei dezbateri este evidențiat și de problema „migrației valahilor” din Peninsula Balcanică la nordul Dunării, după secolul al XII-lea. Este un exemplu cum aceleași informații pot fi interpretate diferit.

Probleme istoriografice controversate

Continuitatea populației romanice

1. Cei care susțin menținerea unei populații romanice în Dacia se împart în două categorii. Unii susțin părerea că provincialii romani s-au refugiat în munți pentru a-și păstra acolo libertatea și viața, alții, printre care Maior și Laurian, consideră că ei au rămas netulburați în văi și câmpii, în vechile lor case și așezări. Împotriva primei păreri putem ridica întrebarea de ce coloniștii romani, obișnuiți cu bunurile unei culturi mai dezvoltate, ar fi preferat să îmbrățișeze o viață în sălbăticie, să schimbe modul de viață urban și agricultura cu păstoritul, când împăratul lor le asigurase în Moesia locuințe și pământuri, în mijlocul poporului lor, în condițiile plăcute ale unei existențe obișnuite, sub protecția săbiilor legiunilor romane, unde nu trebuiau să părăsească nici măcar vechiul nume al provinciei lor? A doua părere își găsește respingerea în căutarea zadarnică a presupusei continuități a orașelor și populației Daciei în toate monumentele literare ale vecinilor.

Robert Roesler, *Studii românești. Cercetări asupra istoriei vechi a României*

2. Chiar bogații, când fugeau din Dacia, încă nu o părăseau fără gândul de a se întoarce, căci greu se dezlipеше omul de ceea ce a agonisit, dovadă mulțimea de comori îngropate, găsite pe pământul vechii Dacie! Dar încă sârmanul! El se retrăgea totdeauna în preajma locuinței sale, sperând că se vor liniști vremile și că va putea să-și revadă așezarea și casa. (...) Timpul trecea și o generație se strângea după alta în creierii munților, încât cei născuți la umbra înaltelor lor piscuri se deprinseră în curând a găsi aici o nouă patrie. (...)

A.D. Xenopol, *Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană*

Ceramică descoperită la Dridu (jud. Ialomița, secolele VIII–IX)

3. Plecarea deosebită a românilor din astă parte a Dunării către agricultură este general cunoscută. De dragul acesteia ei disprețuiesc chiar industria și comerțul. Această împrejurare este îndestul spre a arăta că agricultura a fost totdeauna pusă în lucrare de acest popor, fapt adevărat pe deplin prin limbă, care posedă un mare număr de cuvinte de origine latină din această sferă. Astfel imigrarea românilor ca păstori nomazi, după cum voiesc roeslerienii, nu este nimic mai puțin decât adevărată. Deprinderea statornică cu agricultura cere însă ca poporul român trebuie să fi avut în stăpânirea sa un teritoriu, pe care s-o fi putut pune în aplicare. Cum să se explice deci aceasta, dacă el ar fi venit mai târziu în țara sa, când aceasta era acum ocupată de alte popoare, slavoni și unguri ș.a., fără ca el s-o fi cucerit, pentru a putea deveni proprietar de pământ și agricultor? (...)

Dimitrie Onciul, *Scieri istorice*

Migrarea vlahilor la nord de Dunăre

4. Invadarea și ocuparea Valahiei a fost liniștită și imperceptibilă, începutul ei, care trebuie să fi fost încă în perioada dominației cumane, neputând fi precizată. La fel de puțin menționată este și așezarea vlahilor de sud pe pământul Greciei, care a avut loc ca urmare a migrației albanezilor începând cu secolul al XII-lea. Prin ipoteza migrării treptate spre nord a valahilor din Moesia se poate explica împrejurarea surprinzătoare că populația valahă se întâlnește la nord de Dunăre numai după începutul veacului al XIII-lea, devenind apoi din ce în ce mai numeroasă, până ce vor umple în mare măsură țara numită azi Valahia și apoi țările din jur, în timp ce în Moesia, locul de odinioară al primului lor stat, au dispărut până la nivelul unei enclave sporadice.

Robert Roesler, *Studii românești. Cercetări asupra istoriei vechi a României*

Vase descoperite la Sânnicolau Mare (jud. Timiș, secolele X–XI)

5. Dar chiar când acesta din urmă ar fi avut o oarecare vlagă, încă este vădit că Moesia a fost expusă unei năvăliri tot atât de sălbatică ca și aceea îndurată de Dacia. Mai ales orașele, fiind dărmate de barbari, locuitorii lor fugiră pentru a găsi o scăpare în părțile mai retrase ale împărăției, pe când săracii trebuiră să-și adăpostească viața lor retrăgându-se în munții care mărgineau țara despre miazăzi, Haemul sau Balcanul. (...) Ce nevoie ar fi împins pe valachi a trece Dunărea în cei dintâi ani ai ființării statului valacho-bulgar? (...) Cum să ne putem închipui că valachii să fi părăsit țara lor tocmai în momentul când, întemeind un stat neatârnat, ei puteau să se bucure de toate drepturile lor, și în ce scop?

A.D. Xenopol, *Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană*

6. Admigrarea română din dreapta Dunării, care trebuie deci s-o admitem, nu alteră caracterul de continuitate al elementului roman în Dacia Traiană, așa că se păstrează tradiția despre originea dacoromânilor din timpul dominației romane asupra acestei țări. Partea rămasă în Dacia, după pierderea provinciei, formă elementul fundamental, din care se nascu poporul dacoromân. Adaosul primit succesiv din dreapta Dunării contribui mai mult la întărirea numerică a acestuia, decât la întemeierea lui. Până în secolul al VII-lea, când începe admigrarea de care e vorba, s-au putut păstra în părțile muntoase ale Daciei încă destul element roman, pentru ca continuitatea să nu fie aici nicidecum întreruptă. Argumentul toponimic împreună cu tradiția istorică pun aceasta, cum am văzut, afară de îndoială.

Dimitrie Onciul, *Scrieri istorice*

7. Această provincie se împarte între trei „națiuni” ce se deosebesc între ele prin religie, moravuri, obiceiuri și întrucâtva prin legi și care locuiesc în această regiune pe porțiuni deosebite, adică sașii, secuii și ungurii. Printre

aceștia locuiesc și românii înșiși, băștinași ai acestor provincii, în niște sate și posesiuni retrase; neam de oameni foarte aspru, hrănindu-se doar din cirezi și turme și adesea chiar din răpirea hoțască a vitelor și a cailor (...).

Locuitori ai acestui pământ sunt și românii, dar răspândiți peste tot locul fără un sediu precis (...) Că seminția originală a acestei națiuni a plecat din Italia arată clar limba lor, numele se pare că l-au primit de la sarmați și această provincie pe care o locuiesc e numită Flaccia de la un oarecare cetățean roman Flaccus, sub conducerea căruia a fost adusă colonia pentru apărarea Moesiilor împotriva dacilor despre care ne spune Tacitus că nu au fost niciodată credincioși romanilor.

Georg Reicherstorffer, *Chronographia Transilvaniei*, 1550

8. Acești daci se întind și în ziua de azi foarte departe prin tot Iliricul din Macedonia și Panonia de jos până la Istru și la țărmul dalmatic și locuiesc mai ales prin păduri și munți și se numesc vlahi sau vlaşi, cu un nume al cărui tâlc îl voi arăta mai departe (...).

Însă pentru ca să se lămurească această îndoială prin argumente mai sigure și să se arate hotărât că valahii își trag originea de la romani, voi aduce două argumente, iar judecata va fi a cititorilor, și anume a aceluia care cunosc mai multe limbi. Lăsând de o parte nenumăratele cuvinte pe care valahii le au întocmai și cu același înțeles ca în limba latină și în dialectele italienilor, când întreabă ei pe cineva dacă știe să vorbească pe limba valahă spun: Oare știți românește? Sau când întreabă dacă este valah, îl întreabă dacă este român.

Anton Verancsics (Verantio), *Descrierea Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești*, 1549

Exerciții.....

1. Pe baza surselor 1, 2, 3 și a cunoștințelor anterioare, demonstrați dacă este adevărată sau falsă afirmația potrivit căreia poporul român s-a format din sinteza daco-romană.
2. Comparați considerațiile autorilor Robert Roesler, A.D. Xenopol și Dimitrie Onciul referitoare la migrarea vlahilor la nordul Dunării.
3. Verificați afirmațiile și argumentele folosind și informații legate de istoria Peninsulei Balcanice, organizarea țaratului bulgar, evoluția Imperiului Bizantin, etc.
4. Evaluați afirmațiile autorilor de mai sus și pe baza relațiilor unor călători în spațiul românesc (sursele 4 și 5).

Bacalaureat

Varianta 21. Subiectul al II-lea (18 puncte)

- Citiți cu atenție textul de mai jos:

„Principele (Moldovei) se numește tot voievod, dar nu este expus la atâtea schimbări primejdioase ca acela al (Țării Românești) (...). Moldovenii au aceeași limbă, obiceiuri și religie ca valahii; diferă puțin doar la îmbrăcăminte (...). De mai multe ori s-au îndepărtat de regele Ungariei, adesea au dus războaie cu polonii. Se spune că pot să adune până la patruzeci de mii de oameni înarmați și mai mult. Limba lor și a celorlalți valahi a fost odată romană, ca unii care sunt coloni romani, în timpul nostru diferă foarte mult de ea, însă multe din vorbele lor pot fi înțelese de latini”.

Nicolaus Olahus, *Hungaria*

- Pornind de la textul dat, răspundeți următoarelor cerințe:

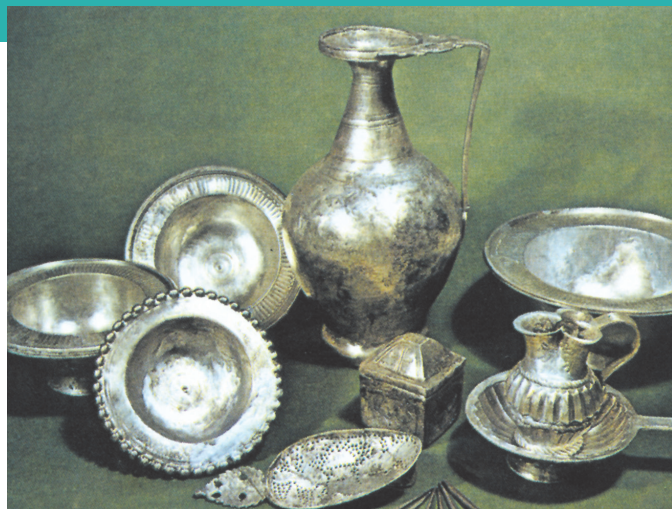
1. Precizați, pe baza textului, un argument de ordin istoric privind latinitatea românilor.
2. Menționați, pe baza textului, două asemănări între locuitorii Moldovei și ai Țării Românești.
3. Numiți un voievod al Moldovei din prima jumătate a secolului al XV-lea.
4. Prezentați un aspect al relațiilor româno-otomane în timpul domnitorului Ștefan cel Mare.
5. Prezentați o acțiune politică desfășurată în cadrul procesului de întemeiere a statului medieval Moldova.

Varianta 34. Subiectul al II-lea (18 puncte)

- Citiți cu atenție textul de mai jos:

„Teza autohtoniei românilor se bazează pe continuitatea neîntreruptă a populației, de la geto-daci la daco-romani, și, prin aceștia, la români. În afara triburilor geto-dace care s-au supus romanilor, deci n-au fost exterminate, toponimia, hidronimia (...) Daciei romane, faptul că din provincie s-au recrutat numeroase trupe auxiliare și, îndeosebi, descoperirile arheologice dovedesc prezența neîntreruptă a autohtonilor atât în Dacia, cât și în Moesia (...). După anul 602, în urma micșorării numărului slavilor din nordul Dunării, raportul de forțe s-a schimbat în favoarea autohtonilor (...). Disponând de o organizare social-politică mai adecvată împrejurărilor istorice, în cursul conviețuirii cu slavii, daco-romanii au reușit să-i asimileze și să dea naștere românilor”.

Al. Graur, Gh. Ștefan,
Dicționar de istorie veche a României

Tezaurul de obiecte liturgice din argint de la Sucidava-Izvoarele (jud. Constanța, secolele V–VII)

- Pornind de la textul dat, răspundeți următoarelor cerințe:

1. Menționați, pe baza textului, factorul care a favorizat asimilarea slavilor de către daco-romani.
2. Precizați, pe baza textului, două argumente ale continuității dacilor în timpul stăpânirii romane.
3. Numiți întemeietorul provinciei romane Dacia.
4. Prezentați un alt factor care a contribuit la romanizarea daco-geților, în afara celui precizat în text.
5. Prezentați un fapt istoric desfășurat în spațiul daco-getic în secolele VI-I î.H.

Varianta 100. Subiectul al II-lea (18 puncte)

● Redactați, în aproximativ o pagină, un text cu caracter istoric, în care să integrați următorii termeni referitori la istoria românilor: epocă istorică, secolul I d.H., civilizație, daco-geți, romani, Dacia, etnogeneză, sinteză, Antichitate.

Notă. Se punctează și utilizarea limbajului istoric adecvat, respectarea succesiunii cronologice/logice a faptelor istorice și încadrarea textului în limita de spațiu precizată.

Varianta 81. Subiectul al III-lea (22 puncte)

- Citiți cu atenție textul de mai jos:

„În urma războaielor câștigate de Traian și a nimicirii regatului dac, noua provincie, care avea de multă vreme relații comerciale destul de intense cu imperiul, a devenit o provincie de colonizare din toată lumea romană. Exploatarea minelor de aur din Transilvania, care au adus un sprijin

monetar considerabil imperiului, a produs o puternică imigrare, încât chiar și Hadrian, care se gândise la un moment dat să părăsească din motive strategice postul acesta îndepărtat (...), a trebuit să renunțe la proiect, ca să nu lase în mâna barbarilor un număr foarte mare de coloniști, stabiliți acolo în timpul domniei predecesorului său”.

Gh. I. Brătianu, *Despre Dacia romană*

● Pornind de la textul dat, răspundeți următoarelor cerințe:

1. Precizați, pe baza textului, o consecință a exploatării minelor de aur din Transilvania pentru economia statului roman.
2. Precizați, pe baza textului, decizia împăratului Hadrian referitoare la provincia romană Dacia.
3. Precizați, pe baza textului, modul în care civilizația romană a ajuns în spațiul nord-dunărean, înaintea războaielor daco-romane.
4. Numiți regele dacilor în timpul căruia s-au desfășurat războaiele „câștigate de Traian”.
5. Prezențați o altă consecință decât cele menționate în text a „războaielor câștigate de Traian” asupra civilizației daco-geților.
6. Prezențați un fapt istoric desfășurat în secolele III–VIII, în procesul etnogenezei românești.

Pregătire

● Citiți cu atenție textele de mai jos:

A. „Călătoriile în pământul românesc încep abia de la sfârșitul veacului al XIV-lea. O observație preliminară: de ce înainte de 1389 nu-s călători cari să fi străbatut țara noastră și să fi lăsat o descriere a acestei țări? N-ar fi o pagubă esențială dacă n-am cunoaște unele din scrisorile călătorilor din veacul al XVII-lea și al XVIII-lea, pe când, dacă am avea pentru anii 1350 ori pentru o dată din secolul al XIII-lea lucruri privitoare la noi, ele ar fi de un folos extraordinar, dat fiind că primele documente privitoare la Țara Românească sunt abia de prin anii 1370 (...).

Erau două drumuri mari către răsărit: unul trecea la nord de Moldova de mai târziu, prin părțile Galiției, pornind din Europa Centrală, din părțile germanice, spre a trece în stepa rusească (...). Un alt drum, care ducea către peninsula sud-estică a Europei, către Peninsula Balcanică, trecea prin Ungaria, străbătând-o în diagonală. Se străbătea pădurea mare sârbească și se mergea către Adrianopol și Constantinopol.

În felul acesta, noi eram cuprinși, ca o regiune fără rost pentru cultură, în triunghiul care se făcea între aceste două linii de drumuri”.

Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*

B. „Aici am trecut Dunărea. Apoi am sosit în Țara Românească, unde are și voievodul de aici un oraș care se numește Șiștov (Zimnicea de azi, în vechime Podul Șiștovului). De la Șiștov am mers la Roșii de Vede; după aceea la Nuwestad (probabil Pitești), după aceea la Argeș, după aceea la Câmpulung. Acolo este piciorul sfântului Andrei însuși. De acolo am mers călare spre Brașov în Țara Bârsei”.

Peter Sparnau și Ulrich von Tennstadt (1385),
în *Călători străini în Țările Române*

● Pornind de la textele date, răspundeți următoarelor cerințe:

1. Precizați, pe baza primului text, din ce cauze sunt importante relatările călătorilor străini despre spațiul românesc.
2. Precizați, pe baza primului text, care sunt drumurile principale care străbat Europa de răsărit în secolul al XIV-lea.
3. Identificați, pe baza celui de-al doilea text, informațiile care confirmă aprecierile făcute de istoricul Nicolae Iorga.
4. Prezențați o altă călătorie, sursă istorică pentru studiul istoriei românilor.

*Biserica domnească din
Curtea de Argeș
(secolul al XIV-lea)*

